

ПРИКАЗИ И БЕЛЕШКЕ
REVIEWS AND NOTES

Др Богумил Храбак

УСКОЧКО И ТУРСКО ПУСТОШЕЊЕ СЕВЕРНЕ ДАЛМАЦИЈЕ
1540—1570. ГОДИНЕ

МАТИЦА СРПСКА

Прештампљено
из Зборника *Матице српске за историју*
број 35/1987.

625.995

0/43

Богумил Храбак

УСКОЧКО И ТУРСКО ПУСТОШЕЊЕ СЕВЕРНЕ
ДАЛМАЦИЈЕ 1540—1570. ГОДИНЕ

Три деценије средином XVI столећа, од краја рата Прве свете лиге до почетка кипарског рата, представљају доба кулминационе експанзије Османлијског Царства према хришћанским силама, посебно у Средоземљу. У време између поморских битака код Превезе и Лепантанта Оттоманска Империја показала је највећу агресивност на Медитерану и његовим обалама. Део тог средоземног света била је и северна Далмација, коју су Турци у ратовима 1499—1503. и 1537—40. године највећим делом посели, тако да се млетачки посед између Скадрина и Карина састојао од уског обалног појаса. Мада Османлије, после првих борби са Шпанијцима и са укоцима са Хрватског приморја, нису (као пре 1540) показивали жељу да овладају и морским обалама, него су допуштили да млетачко подручје сачињава неку врсту тампон-зоне, пљачка тог уског приморског подручја, уређенијет и богатијег него што је била султанова земља, стапио се налазила на дневном реду. Средином XVI века стални мали рат на турским мебама мање је одржаван по упутствима из Царитрада а више је био последица амбиција пограничних заповедника и потреба влаха, организованих у марголошкие одреде, да на лак начин добу до материјалних добара.

На таква крајишска пљачкашка дејстава, карактеристична за пограничне делове исламских држава у то доба, ретко се на сличан начин одговарало са млетачке стране; ако је и долазило до узвратних акција, више је реч о осветама млетачких влаха, Морлака, него о операцијама млетачке војске. Одмаху са хришћанске стране изводили су сенjsки, ријечки и бајкарски укоци и други поданици грађачког надвојводе и немачког цара. Док су до 1540. године у тим пограничним прабежима иницијативнији били турски маргози, од 1540. знатно већу резност показивали су укоци и њихови пријатељи из млетачког појаса. И ускочки и турска крајишска заletи нису се ограничавали само на копну, него су подиживати извобени и у једама око северне Далмације, нарочито у речинама Зрмање и Крке. Док су на копну основни објекти дејстава били стока и роба каравана који су долазили или одлазили из приморских лука, у једама око обала и острва хватани су бродови страних земаља, нарочито на пловидбеним рутама за Анкону и Венецију. На лађама у пролазу највише је страдала роба јеврејских и дубровачких пртковаца.

диг. 713, 1540/1570 "

143

* * *

Овај рад је написан на основу богате млетачке архивске грађе, посебно на основу одлука у серијама „Делиберациони”, „Делаберациони Константинополи” и „Мар”; нешто је мање заступљена дубровачка и још мање задарска документација. Турских аката за ту проблематику има мало и она је делимично употребљена. О сењским ускоцима се доста писало од времена објављивања ватиканских архијавија од стране К. Хорвата и С. Тајнера. Ватикански материјал је делимично али некритички користио Баре Попарић, стварајући у доба нерешених праничних односа са Италијом од сењских ускоца легенду о борбима за национална права на Јадрану. Такав начин писања подржao је и Марко Перејевић, потом и други хрватски писци. Ускоци су, међутим, били много више типични гусари, корсари, који су одузимали товаре свих лађа на које су наилазили, па и оне паша, који су, иначе, Сењане доста издашно помагали. После другог светског рата настављено је патријотско приказивање ускочких дејстава, нарочито у радовима Гл. Станојевића и у једном чланку Вука Винавера, као и неких хрватских аутора. Радови о ускоцима Б. Храбака, а у посљедње време и неких хрватских па и страних историчара, показују већу критичност у односу на карактер ускочке делатности, а посебно на њихово поступање према широким хришћанским радним масама. Године ускочких подужвата које су овде објужванине мање су обраћене, јер за то доба има и мање извора, док о ускочким операцијама крајем XVI и почетком XVII века има доста радова. Управо на основу ових посљедњих стварање су оште представе о ускоцима, било позитивне, било негативне. О сењским ускоцима написана је и једна страна докторска дисертација (лондонска професорија Брајсвел). О мартолозима такође је одбранјена једна докторска теза (М. Васић), поглавито написана на основу турске изворне грађе, али је она за ову тему била мање употребљива. О ускоцима у северној Далмацији Б. Храбак је написао један обухватнији рад који се налази у штампи.

I. УСКОЧКА ХАРАЊА СЕВЕРНЕ ДАЛМАЦИЈЕ 1540—1570. ГОДИНЕ

Сењски ускоци су дејствовали на тубој територији, млетачкој и турском, а само изузетно на својој. Унели су немир и несигурност и на турско-млетачкој граници, подстичуби људе и једног и другог тabora на одвајкан иступ и на шљачку. Од половине XVI столећа убиства, робљења, оптимачине и пальевине постали су свакодневна стварност и на поменутим мебама. Чак и кад су престала главна ускочка дејствовања на турској територији, обично извођена са млетачког подручја, метеж који су они унели није престајао нити је јењавао. Херојска шљачка по цену злочина, а касније и из освете и мржње, постала је редовна и морално афирмативна појава, а непослушност према властима чак нешто као врилинка и лична афирмација. Такве

прилике су се одржавале ове до кандијског рата.¹ Не само Турци, него и ускоци примењивали су тактику изнуривања, економског и психолошког, непријатељског простора. Стални напади за ускоке ипак нису представљали обезбеђивање претходних услова за каснији оперативни захват, него осигуравање представа за властиту егзистенцију и опште слабљење противника, како не би био у могућности да сам напада.² У то доба начело одбране сопствених обала практиковано је у ударима на непријатељску, првоменом блокада како би се нашао потодан моменат за решавајућу битку и тиме остварење господства на мору. Дакле, десант, који су ускоци непрестано изводили, био је попутно у складу са важећом војном доктрином.³ Ускоци су до краја напасили предности изненадног удара.

Потписан мир (2. октобра 1540) није успоставио стање мirovanja на млетачко-турским мебашима. Елеменат немира били су Сењани, који су наставили да обнављају своје у рату увежбане акције и да посећују путеве којима су упадали у турско подручје и наносили штете турским господарима и њиховим власницима. Већ почетком 1540. године ускоци су успоставили везу са папским намесником у Анкони, који је био задужен да им обезбеди брезу и лаку ломоћ.⁴ С обзиром на то да су се ускоци и даље заједали на султанову земљу, босански санџак-бег је почетком лета послао у дуждovsky град свог гласника са протестним актом, захтевајући од Синђорије да онемогући ускоке и своје поданике да упадају на турску територију. Република је искрено желела мир, јер је у економском погледу зависила од великог царства, али у Далмацији није имала потребних снага да своје држављање дисциплинује а стране спреци да не изазивају мобне суседе.⁵ Глаонику босанског санџак-бega 19. августа дат је одговор на „дисмо много обимно и са појединостима“ које је говорио о штетама и о потреби повраћаја ускочког плена; Република је поручивала да Сењани, који нису у њеној надлежности, не смеју преко млетачког подручја упадати у султанову земљу; евентуални упадачи ће у име доброг суседства, ако буду ухваћени, бити примерно кажњени.⁶

¹ Г. Станојевић, *Далмација у доба кандијског рата*, Весник Војног музеја 5, Београд 1958, 93—4.

² Б. Храбак, *Ускочки залети у Неретву 1537—1617. године*, Поморски зборник 17, Ријека 1979, 324.

³ Ж. Филиповић, *Нека питања одбране обале*, Морнарчки гласник бр. 3—4/1953, 122, 124.

⁴ М. Перејевић, *Клис у турској власти*, Сарајево 1936, 12 и 14.

⁵ Г. Станојевић, *Далмација и Црногорско приморје у вријеме млетачко-турског рата 1537—1539*, Историјски гласник бр. 3—4/1960, 107. — И Ријека, да би осигурула обимну трговину са Левантом, после 1540. престала је да фаворизује ускоке, мада се на њих није жалила на царском двору као Млетачка Република (G. Kobler, *Memorie per la storia liburnica città di Fiume*, Fiume 1898, 74—5).

⁶ Archivio di stato, Venezia (u daljem tekstu: ASV), Senato I Mar, Reg. XXV, писмо босанског санџак-бega од 19. VIII 1540. — Приликом рада у Венецији на ускочкој проблематици новембра-десембра 1960, на листовима архивских „регистара“ запажени су двоструки бројеви; не зануђују која је цифра важећа, белеzen је само датум; тек при каснијем прегледању истих књига, посебно из серије „Deliberazioni“, стављани су и бројеви у дну листова, који сада важе за цитирање. Због тога ће понекад и у овом раду недостајати ознакаfolija.

Почетком 1541. војвода Цетиће и босански заповедник поново су се јадали на губитке које су им нацели ускоци и у вези с тим оптуживали су поданике крилатог лава из задарске околине да су имали удела у пљачкашим акцијама Сењана. У то доба, управо, околина Задра (уз Неретву) представљала је главну позоришну на којој су искрсавали ускоци и преко тог краја односили плен. Мада је под Обровцем трунупо неколико турских бродића а Јадраном браздале млетачке галије, ускоци су, храбри и лукави, користећи се невременом, мраком и познавањем земљишта, наставили своје акције.⁷ Почетком 1541. херцеговачки намесник послао је млетачким представницима емина Елијаса и обавестио Сињорију о ускочким злочинствима у падишаховој држави. Извршни органи Републике су му (9. фебруара) одговорили да су поред редовних, на покришту ускочким акцијама упутили нове наоружане пловне јединице, и то мале, како би се могле сунготставити ускочким лађицама; властима на копну и на острвима наређено је да лише слободе све оне који би помогли Сењанима и да конфискују њихова добра, односно да ослобађају турске харачаре које би млетачке снаге отеле од царевих робаца; истовремено је наређено капетану Јадрана да отпушти турске поданике који би се налазили као засуђени вештачи на галијама, да о томе обавести шибеничког кнеза како би овај о тим лудима известио херцеговачког сандžak-bega. Задарским, пак, управљачима је заповеђено да гоне ускоце и да не дозволе да ико од млетачких припадника помаже уљезима; ускоци су стављени ван закона и њих је свако некажњено могао убити ако би се појавили у млетачким местима.⁸

За гоњење ускоца са млетачке територије северне Далмације образоване су сеоске лиге. У Новиграду и према Надину и Врани, као и дотад, дејствовали су и проплив мартолоза и проплив ускоца спладијоти, слободни сељаци-границари. Коњица је имала 140 бораца који нису били домороди, него обично Хрвати са царског подручја, који су слабо испољавали нужну сарадњу са сељацима, који су брањили своје производе и од тих наоружаних људи. Као јединица, коњица је била прегломазна, јер групе упадача нису прелазиле 25—30 диверзаната.⁹ Млетачка коњица у новим условима, тј. после мира од 1540, мање је успешно могла да дејствује него некад на пространјем континуираном терену, кад су Млечани држали Надин и Врану; тадашњи гранични прстен земље од Новиграда до Земуника и на Тињ није био доволно широк да коњица развије као, односно био је заobilазан, тако да су коњаници каошли на дојављени локалитет

⁷ S. Tralić, *Zadar i turska pozadina od XV do pod kraj XIX stoljeća*, Radovi Instituta JAZU u Zadru 12—13, Zadar 1965; Г. Станојевић, *Један документ о сеоским ускоцима*, Весник Војног музеја 6—7, Београд 1962, 99. — У то време трајало је велико напезање млетачких власти са Турцима због ускочког упада (*Commissiones et relationes venetae*, edidit S. Ljubić, vol. III, Zagreb 1877, 175, relacija Antonija da Mula, publikacija će se u buduće činiti: CRV).

⁸ ASV, Senato I secreta, Deliberazioni, R. LXI, od 9. II 1540. m. v., zadarski rektori i капетан Jadrana hercegovačkom sandžak-begu.

⁹ CRV II, 172 и 174, relacija iz Zadra Antonija da Mula; V. Brunelli, *Le opere fortificatorie e la campagna degli artiglieri del commune di Zara*, Rivista dalmatica, anno IV, fasc. 1, Zara 1907, 77.

прекршаја. Сељаци су напустили лепту зиратну земљу, те већ 1540. није било напушенih насеља од Задра до Земуника; на потесу од куле Венијерा� задржало се само девет села у којима се могло сакупити 800 људи способних за оружје. Сењани су својим бродицама, пролазећи мимо „Мурлакије“ (велебитског горја), пловили ка Обровцу, где су наносили велике штете Турцима. Према ушићу Зрмање ускоци су гоњени како копном, од задарског капетана, тако и млетачким лађама у морским каналима. Такав поредак ствари изазвао је задовољство суседних Турака. Тадашњи задарски капетан у својим рефератима био је пун погрда о ускоцима; они су за њега били љубови као и турски мартолози, власи и једни и други, који су на млетачкој територији правили само штете.¹⁰

Почетком пролећа 1541. године 16 ускочким браћера пловило је испод Велебита. На вести о томе, у Подгорски канал послат је капетан млетачких фуста из Задра и он је у морској узанини нашио на једну ускочку бродицу без посаде. У другој половини маја на Рабу је задржан ускоцик који је собом водио четири Турчина које је заступљено.¹¹ Јуна 1541. у воде северне Далмације приспела је флотила од десет наоружаних млетачких барки са једним бригентином, јер су се у околини Шибеника појавили ускоци.¹² Та ескадра под заповедништвом Лунарда Табијера отпраћена је у Шибеник према оштупци Сената (од 4. јуна), на основу циркуларног упутства пропидурима.¹³ Два месеца касније кнезовима Задра, Нина и Шибеника, као и осима у прадовима јужније и на отоцима, сасвим је да Република жели да са супстантом одржава мир, али да томе сметају ускоци, који ће престају да узнемирују и наносе штету турским поданицима; због тога је наређено да на својим подручјима обнадорују проглас да ће млетачки држављани бити кажњени смрћу ако би се усудили да пруже било какву услугу ускоцима.¹⁴

Године 1542. почели су ускочки залети у северну Далмацију и напади на мору великом стилу. Ноћу 3. јануара омъшакали су једну турску мардиријану у луци Раба, која је са 50 бала теканина и другом робом пловила од Аинконе у Валону.¹⁵ Истога месеца задарски кнезови ослободили су четири Турчина које су ускоци ухватили, па су их предали заповеднику у Надину. Капетан млетачких фуста такође је под Велебитом са две ускочке лађице ослободио једног мусулмана. Један ускочки бригентин је у исто време опленио једну фрегату у луци Премудре.¹⁶ Следећег месеца сви млетачки градски кнезови од Задра на јут добили су дуждеву прокламацију против ускоца; свим млетачким држављанима најстроже се забрањивало, под претком изгона из земље и заплене имања, да не смеју подржавати ускоце,

¹⁰ CRV II, 172, 175, relacija Atonija da Mula za 1540—42. godinu. — О каštelima Zemuniku i Venierā vid: A. de Venierū vid: *Il castello de Zemunico e la torre di Veniero*, La rivista dalmatica, anno XIX, fasc. I, Zara 1938.

¹¹ Г. Станојевић, *Један документ*, 99.

¹² В. Винавер, *Сењски ускоци и Венеција до кипарског рата*, Историјски гласник бр. 3—4/1953, 51.

¹³ ASV, Senato I secreta, Mar. R. XXVI, odluka Senata od 4. VI 1541.

¹⁴ Isto, окружница од 5. VIII 1541.

¹⁵ ASV, Senato I secreta, Deliberazioni, R. LXI, 145—6 od 30. I 1541. m. v.

¹⁶ Г. Станојевић, *Један документ*, 99.

које је свако могао убити без страха од казне.¹⁷ Ускоци су ради харали влахе и мусимане преко бившег подручја војводе Кожула, јер је та област била потово пуста с обзиром на то да су обраћивачи земље напустили тај крај, јер, поред осталог, није било решено питање давања црквене десетине; десетина је припадала самостану на млетачкој територији и као опат наступио је у одбрани права брат војводе Мурат-бега Тардића; Мурат и сандак-бег Хусрев-бег трудали су се да се опор реши како би се одржала насељеност краја и тиме закочила ускочка досабивања.¹⁸

У другој половини јуна 1542. неки ускочки брод запленио је једну дубровачку лађу; јунаци из Хрватског приморја погубили су целокупну посаду и пулнике брода.¹⁹ Један друти дубровачки бригантин, са робом Драгоја Март. Цријевића и компанијона, узапићен је јула исте године у водама Задра, па су сенатори у граду св. Влаха изгласали зајам од 50 дуката да би се искушила роба; заинтересовани трговци имали су да плате трошкове око слана и рада гласника мале Републике.²⁰ Млетачки обавештајац, задужен да извештава о стању у Трсту и Сењу, реферисао је да је на Ријеку стигла једна наоружана ускочка бродница чија је посађа намеравала да се отисне пут Задра и Пунтадуре да би пресрела неке лађе за које се чуло да једре из Дубровника у Венецију, натоварене вредним трговачким есплатом.²¹

Поред комерцијалне robe која се лако уновчавала, Сењани су ради узимали и влашку стоку, која је пре свега служила за њихову обилату храну. Задарски кнез Антонио да Мула доставио је Синђорији да ускоци са Ријеке и из Сења пљачкају марву са суседног млетачког оточја.²² Током 1541. и 1542. ускоци су робили и са јужне стране задарског краја. Искрцавали су се на обалу врло плодног предела између Задра и Шибеника, који је због њихових непрестаных узнемирања све више остајао необраћен; ту су посебно водили рачуна о томе да покупе данак у натури сандак-бего као и манастира који је имао права на десетину.²³

Обровачки крај био је после закљученог мира 1540. три у оку Сењана. Они су ту извели диверзију 1541, али су узнемирања наставили и наредник година. Њихове провале изазивале су конфликте и између Млечана и Турака, па су представници Републике морали даровима да се искушијују пред пневом босанског паше да не би славо

¹⁷ ASV, Senato I secreta, Deliberazioni, R. LXI, 9. II 1951 m. v. (=1542); Г. Станојевић, *Један документ*, 97—8.

¹⁸ CRV II, relacija Djakoma Boldu, bivšeg kneza i kapetana Šibenika, procitana 7. V 1542.

¹⁹ Г. Станојевић, *Један документ*, 99.

²⁰ Historijski arhiv u Dubrovniku (u daljem tekstu: HAD), Cons. rog. XLVI, 16—16' od 4. VIII 1542; Г. Станојевић, *Један документ*, 99.

²¹ CRV II, 164, relacija Antonija Matii, određenog za Trst i Senj od 8 VI 1542.

²² Г. Станојевић, *Један документ*, 100; М. Перејевић, нав. дело, 15.

²³ CRV II, 157, relacija Djakoma Boldu, bivšeg šibeničkog kapetana i kneza, predstavljena 7. V 1542.

арз Диванском савету. У тесницу према Зрманјином утоку требало је непрестано држати бар једну фусту спремну за дејство, како би се спречили већи покори, отимачине и изнуђивања од стране јунака са Хрватског приморја.²⁴ У лето 1542. године 300 Сењана, Ријечана и Бакрана на 15 лађица ушло је у речину Зрманје и искрцало се под Обровцем; као су примићени, упутили су се према каштелу Сливнице на млетачком земљишту; отели су нешто људи, који су потом преузеuti са Млечана, али су зато отпремили доста стоке.²⁵ Тим по-водом Обровчани су прогестовали задарским руководиоцима и напоменули да је Република преузела обавезу да их чува са морске стране, а ако то није у стању, да ће они сарадити две галије да би се обезбедили од насиља ускока.²⁶ Шибенички кнез Бакомо Болду исто је тако тражио од Сената да строго казни улезе, јер да ће иначе Турци поби на Сењ и Ријеку. Као је он путовао у Венецију, сачекао га је 60 сењских бораца да му се освете што је девет њихових другова дао обесила.²⁷ Те (1542) године, ускоци су напали на сам Обровац.²⁸ На Сењане се жалио и Мурат, упућен од херцеговачког сандак-бега у вези с разграничењем према уговору закљученом са Портом; њему је поклоњено 350 дуката, али разлози за жалбу нису уклоњени.²⁹ Кнез и капетан Задра известили су (14. октобра 1542) Венецију да су ускоци са 15 бордица из Сења и Ријеке ухватили неке дечаке, али да су житељи каштела Сливнице изашли из утврђења те да су пригоњију повратили момчиће.³⁰ Том приликом је око 300 бораца дошло на 15 браћера, као и тога лета, да плене у крају под Обровцем. Део стоке коју су потерили, млетачки поданици су успели да поврате, али је један део ипак пребачен у Сењ; Синђорија је желела да интервенијом у Сењу отету марву преузме, па је дала упутства провидуру Крика како да се распита о чети и четовоби који су извршили последњи подухват.³¹

Прешпанска млетачких функционера из Далмације са Венецијом и Синђорије са њеним представником у Цариграду од августа 1542, пуня је помиљања ускока. Дванаестога августа Сенат је писао байлу у вези с доласком Портиног чауша у Венецију, да ће једна галија бити упућена у Дубровник да га прихвати, с обзиром на то да море наје било сигурно од густолова из Сења; обавештење је да су ускоци ухватили турског емина који је путовао из Неретве и да су запленили и једну лађу која је пловила из Кјође са много робе млетачких племића; том приликом ускоци су усмртили и друге људе са тог брода.³² Истога дана капетан Јадрана одговорио је на владину поруку

²⁴ A. de Benvenuti, *Fortezze venete in Dalmazia: I due Obrovazzi, Atteneo veneto, anno 129*, vol. 123, № 2, Venezia 1938, 93.

²⁵ ASV, Senato I, Mar. R. XXVI, Sinđorija providuru Krka 4. XI 1542; CRV II, 175, relacija Antonija da Muila; В. Винавер, нав. дело, 48.

²⁶ Г. Станојевић, *Један документ*, 100.

²⁷ М. Перејевић, нав. дело, 10.

²⁸ S. Trajilić, *Izvoz drva preko Obrovca krajem XVI stoljeća*, Radovi Centra JAZU u Zadru 1974, 369; S. Perićić, *Obrovac kao trgoviste*, Radovi Centra JAZU u Zadru 25 (1979), 215.

²⁹ ASV, Senato I secreta, Deliberazioni, R. LXII, 83' od 6. X 1542.

³⁰ Г. Станојевић, *Један документ*, 100.

³¹ ASV, Senato I, Mar. R. XXVII, providuru Krka 4. XI 1542.

³² ASV, Senato I secreta, Deliberazioni, R. LXII.

у погледу слања капетана бројопловки у Далмацију да онемогући ускоке да штете у Далмацији. Главни провидур те покрајине обавестио је (4. октобра) Синђорију да је чуо да се у Сенју припрема велик број бораца како би се опљачкао Надин; о томе је провидур јавио и надинском диздару.³³ Два дана касније Република је писала херцеговачком сандак-бегу, примивши од његовог гласника Мурата писмо; Синђорија је обећала да ће укротити ускоке и спречити их да нападају турске крајеве, јер да жели да са Турцима живи у добросуседским односима; Сенјане, међутим, штити „највећи непријатељ“ Млечана, римски цар; херцеговачки намесник је том приликом обавештен да су ускоки отели и један млетачки брод који је са богатим товаром пловио од Дубровника, мада капетан Јадрана и капетан фуста сталино крстаре морским простором; како ускоки оперишу малим пловним објектима који могу уби у сваку речицу, Република уводи у своју ратну флоту тип лабице које ће моћи да пресрећну лупеже и у плићацима.³⁴ У извештају кнеза и капетана Задра (од 4. новембра) установљено је да су две ускочеке барке заплениле код Иловника (у Кварнеру) неки брод и да су наконе друге штете.³⁵ Седамнаестог октобра Синђорија је писала башту на Босфору о иницијативи херцеговачког намесника преко војводе Мурата Тардића (родом Шибенчанина), да се на ускоке упуте млетачке галије.³⁶ О томе је, свакако, морао нешто сазнати и капетан Сенја, јер је у последњој десетини октобра и он писао Републици.³⁷ Након тога се Синђорија жалила немачком цару на ускоке; навела је да Порта ламентира и прети због статних штета, поменула је случај са искрцавањем 300 Сенјана, Ријечана и Бакрана на ушћу Зрмање па и наводну изјаву сенјског капетана да не намерава да се покори царским налозима; није изостављен ни случај ускочког отимања неке млетачке марцијаџије у рапској луци и одвобење лађе у Сенју. Од кајзерове курије је тражено да не штити лупеже и да нареди својим заповедницима у Сенју, на Ријеци и у Бакру да не указују помоћ одметничима, да им не дају храну и лјудство и да их не примају у својим лукама и тврђавама.³⁸

На марцијаџијани патрона Алвиза Непра, званог Скатола, коју су ускоки пресрели код Иловника, напазили су се прчки трговци из Лепанта са вином, свилом, „правом“, кордованом и другим производима, на путовању из Лепанта у Венецију. Оштећени трговци изашли су у Венецији пред двојицу Делфина и изјавили да су их напали тридесеторица гусара на две браћере и да су са робом отели и четворицу трговца; патрон лађе је одмах барки отишао да потражи

³³ Г. Станојевић, *Један докуменат*, 100.

³⁴ ASV, Senato I secreta, Deliberazioni, R. LXII.

³⁵ Г. Станојевић, *Један докуменат*, 100.

³⁶ ASV, Senato I secreta, Deliberazioni, R. LXII.

³⁷ Biblioteca Marciana, Ital., el. VII, cod. XI (=8378), *Regioni con le quali si dimostra la temerità et ingiustitia dell'armi venetiane contra Uscocchi et ar-chiducati*, f. 461'—2.

³⁸ ASV, Senato I secreta, Deliberazioni, R. LXII, f. 95'—6, писмо поклисару код римског цара од 4. XI 1542.

сопракомита Јеронима Бадоера, који се са својом галијом налазио у водама Иловника, како би се преузеле мере да се ослободи плен; ускоки су се докопали своје обале и умакли у гору, али нису успели да извуку и опљачкане ствари и трговце, који су ослобођени и упућени у Задар.³⁹ На празник св. Андрије, који је затим уследио, ускоки су отели еспад Луки и Надалу из Скадра, верним Синђорији, те је ова наложила свом провидуру Крка да у Сенју трахи повраћај низијске имовине; све до краја августа 1543, и поред два демарса, није могла бити избављена ниједна ствар. Ускочки вођа који је извршио заплену звао се Милош Паришевић, настањен у Сенју, имао је неке поседе и добра на млетачком острву Крку; у случају да се плен не преда, провидур је био овлашићен да наметне сексвестар на поменутог власништво.⁴⁰

На сличан начин протицала је и прва половина следеће године. Капетан фуста је (24. марта) констатовао да ускоки сваког дана наносе знатне штете млетачким држављанима и да непрестано јачају бројем. Кнез-капетан Шибеника известио је истога дана да су се ускоки у 3 сата ноћу искрцали у близини његовог града и да су отели 82 особе. Концем априла заповедник фуста имао је дуготрајнији скрцај са ускокима под велебитским горјем, те је на обе стране било дosta рањених. У достави кнеза и провидура Хвара (3. маја) изнесено је да су се ускоки повукли у правцу Задра и Шибеника и да су пресрели све лађе које су пловиле према Задру. Главни провидур Далмације јавио је (30. маја из Задра) да су ускоки отели четири Турача, од којих су двојицу ослободили заповедник Лазар Григоријани и његови потчињени. Капетан бројопловки и један млетачки бригадентин узаптили су (29. јуна) две ускочеке лађице у Подвелебитском каналу; ту је поменути Венијер задржао шест бродова ускокима, које су они запленили и спроводили на Крк.⁴¹

Јуна 1543. Синђорија је упутила више писама на разне стране жалећи се на подвиге Сенјана. О томе су говорила упутства спремљена покријарима који су поплазили на царски двор. Посланiku који се већ налазио на том двору поручено је да није реч 'само о Сенјанима, него и о фаворитима у другим местима Хрватског приморја; поменут је кнез Петар Куншић, који је посео неке каштеле кнеза Стјепана Франкопана, одметника од краљевске власти; Република је тражила да се Куншић казни, јер потпомаже пограничну хајдукују.⁴² Башту у Цариграду наведен је последњи случај ускочеке отимање на мору, кад су они ухватили једну марцијаџију која је из Неретве носила робу млетачких племића и неких Турака у јадранску метрополу; Синђорија је поново морала да наоружава мале пловне објекте да се носе са ускокима, јер су већ фусте биле претпомазне; обавештење је слато да би млетачки представник на Порти знао шта да

³⁹ ASV, Senato I, Mar, R. XXVI, Sinjorija zadarskim rektorima od 27. XI 1542.

⁴⁰ ASV, Senato I, Mar, R. XXVI, Sinjorija providuru Krka 17. V, 16. VII i 27. VIII 1543.

⁴¹ Г. Станојевић, *Један докуменат*, 101.

⁴² ASV, Senato I secreta, Deliberazioni, R. LXIII, uputstvo i pismo od 9. VI 1543.

одговори ако на султанов праг стигне арз неког Хасана, који је био заповедник на турској обали Херцеговине.⁴³ У науци постоји погрешно мишљење да су до 1543. престали ускочки напади на дубровачку територију или преко ње у Турску.⁴⁴ Больје пре глађан, дубровачки архивски материјал показује да је управо и 1543. било више ускочких акција на дубровачкој обали.⁴⁵ Капетану бирема дат је налог за гоњење ускока а расписана је и награда за ухваћене или убијене ускоке; капетану су упућени четири бригентина и четири наоружане барке а властима у Задру, на Крку и Рабу је заповедено, као и у другим местима, да на капетанов захтев садејствују, у случају Задрана, и на конзу.⁴⁶ Те лађе послате су са Крфа, од бродовља прве борбене линије; кад је прошла „сезона“ подвига на мору, капетану Јадрану је поручено да најпре у Сенју затражи повраћај отелих ствари, а затим да разоружа седам галија из крфског контингента.⁴⁷

У другој половини 1543. било је мање ускочких операција у северној Далмацији, али их је било јужније, тако да жалбе ни тада нису биле ретке. Капетан бреошловки је (16. јула) известио да су се ускочи искрцали на копно, сакрили се код Карина а затим опколили и отерали неку марву; обавештен о томе, Венијер је прогнао уљезе а турски коњаници су у међувремену стигли и ухватали осам ускока. Ови су се прикрили и на копну код Св. Кријка (6. августа), па кад се старешина једног млетачког бригентина Жване Диоскио искрцао у том месту, они су га из заседе убили каменом.⁴⁸ У октобру ускочи су харали код Шибеника и Вране.⁴⁹ У Врану су опљачкали неутврђено поднтраје и повукли се са великом пленом; било их је 250 на 11 барки. Турици су се припремили за одбрану, па су чак од Дубровчана тражили градитеље да боље утврде платна и куле поменутог каштела, јер су фортификације биле оштећене у претходном рату. Неке заробљене ускоке казнили су Турци у задарском залеђу набијањем на колац,⁵⁰ вероватно за појку и млетачким поданицима.

Сенјски капетан је (29. августа) писао Републици. Она га је, међутим, сматрала саучесником ускочких недела, те је о њему јавила свом представнику на царском двору; констатовала је да ускочи у Сенју и околним местима уживају пуну помоћ и подршку па да се зато одважују на нове подухвате; у таквим условима није било нимало укусно да је сенјски заповедник нашао разлог за прешиску.⁵¹ Тужили су се и Турци, па је један ћиков представник дошао у Венецију и поднео списак штета; реч је била о ускочком хватању два бroда на којима је било робе и Турака, па и робе оног који је дошао

⁴³ Isto, Sinjorija aktom od 28. VI 1543.

⁴⁴ Т. Поповић, *Турска и Дубровник у XVI веку*, Београд 1973, 209.
⁴⁵ В. Нграбак, *Senjski uskoci i Dubrovnik (do 1573. godine)*, Jadranski zbornik 11, Pula—Rijeka 1983, 82.

⁴⁶ ASV, Senato I, mar. R. XXVII, Sinjorija kapetanu birema 17. V 1543.

⁴⁷ Isto, Sinjorija kapetanu Jadrana 20. XI 1543.

⁴⁸ Г. Станојевић, *Један докуменат*, 102.

⁴⁹ М. Перејевић, нав. десно, 16.

⁵⁰ В. Винавер, нав. дело, 49; Б. Храбак, *Сенјски ускочи*, 83 (у близини далматинске обале ухваћена је млетачка фрегата на путу за Котор, са писмом за балта на Порти).

⁵¹ ASV, Senato I secreta, Deliberazioni, R. LXIII, od 6. IX 1543.

у Венецију; на другој, пак, лађи, роба млетачких патриција и грађана ценила се на 30.000 дуката.⁵²

За годину 1543. везује се судбина пажа Петра Кружића из Клиса, Милоша Бошњака, који је у време клиске опсаде у двобоју најпре турском голијату Бакоти (Багиру) одсекао ногу а потом га смакао. Милош је 16. августа преко млетачког заповедника најмиљених Хрвата, Ломбарда Тетрика, молио пријем код главног заповедника; генерал се бојао да за аудијенцију чују суседни Турци, иако је био уверен да ће Милош рећи или предложити штогод од веће важности.⁵³ Минучо Минучи на почетку свога трактата наводи да је тај Милош, човек чудне снаге, окаљао свој образ и да је скончao на задарским галгама.⁵⁴ Он не саопштава кад је то било, али није искључено да је управо приликом посете Задру 1543. био задржан а потом обешен. Лука Јелић је, изгледа, без стварног основа поистоветио тог Милоша са Петром Радојевићем, званим „Милош“, а за Петра се зна да је себи саградио пробнилу у Сенју 1552; Јелић сматра да је Милош усмрћен тек седамдесетих година.⁵⁵

Наредне године ускочи нису напуштали северну Далмацију, држеби се нарочито Подгорског канала и могућности продора према Карину и Обровицу. Прве десаде марта из Сенје је испловило 11 барки са 250 бораца да би се пошло у ћар у султанове земље. Ове је према ускочима са правца Подвелебитског канала бранила само једна дугачка барка, а из Задра су према Новомграду симах упућене још три такве барке. Наредних дана био је рањен у лакат заповедник једне барке, Антонио П. Скаба, кад је кренуо да поврати вредности које су упадачи запленили млетачким поданицима.⁵⁶ Средином марта Сињорија је, примивши извештаје задарских руковођилаца, овима поручила да на сваки начин онемогући ускочко вришњање, јер је претила опасност да турски људи почну у већим размерама да предузимају репресалије на млетачком подручју, после отимања пет поданика; у Венецији се сазнало да се Турци сакупљају у већем броју да би похарали млетачко подручје.⁵⁷ Првих дана јуна капетан фуста напао је једну барку у којој су била четири ускока. Потом је затекао један бродић извучен на обалу, у коме је било девет бораца; тројицу су капетанови момци усмртили, једног ухватали, а петорицу су ослободили. Сенјани су (пре 13. августа) изженадили диздара каптела Острвице, који је носио новац људству свога утврЂења. Капетан бреошловки открио је ускоке код Карлобага, нешто подаље од обале,

⁵² Isto, bailu u Carrigradu 21. XII 1543.

⁵³ ASV, Capi del Consiglio dei Dieci. Lettere di rettori e di altre cariche, busta 301, Stefan Tjepollo iz Zadra 17. VIII 1543.

⁵⁴ Historia degli Uscochi, scritta da Mirvicio Mirvci, arcivescovo di Zara, co i Progressi di quella Gente sino all'Anno MDCII et continuata dal P. N. Paolo dell' Ordine de Servi et Teologo della Serenissima Repubblica di Venezia sino all'Anno MDCXVI, Venetia 1683, 15—6.

⁵⁵ L. Jelić, *Uskoci i urote o preotmi Klisa za druge polovine XVI veka*, Glasnik Matice dalmatinske, god. III, sv. 3(1904), 242.

⁵⁶ ASV, Senato I, Mar. R. XXVII, izveštaj od 10. i 15. III 1544.

⁵⁷ ASV, Senato I secreta, Deliberazioni, R. LXIII, rektorima Zadra i glavnog providuru Dalmacije od 15. III 1544.

те их је гађао из топова и натерао у бекство; ускоци су на обали оставили две жене које су, наводно, отели у самом Шибенику.⁵⁸

Те године ускоци су дејствовали и око Обровца. У септембру опленили су и околину каштела Надина.⁵⁹ У августу опљачкали су Турке и њихове харачаре око Вране.⁶⁰ Случај под Враном био је нешто озбиљнији, па је о њему одмах био обавештен и баил у Царипраду; имао је налог да разговара са пашама и да их увери да у подухвату нису учествовали млетачки људи; занимљиво је да су Млечани чак и у Царипраду објашњавали да ће ухваћене диверзанте смакнути, али тајно. У том случају Синђорија није применила уобичајен начин одбране, него је признала да није могла да ускоке спречи у нападу, јер да они „са својим баркама са лакоћом свуда пролазе“; Сенат је само настојао да увери Порту да је приликом налета на Врану више страдао живља Републике него турска подложници; уосталом, и ускоци су квалификовани као одбегли султанови харачари.⁶¹ Приликом напада на Турке с ускоцима су стварно координирали млетачки поданици, што је Републици могло да наметне непотrebne komplikacije. У том походу Сењани су опљачкали и неке барке млетачких држављана натоварене пиштеницом и другим теретима, те је капетан бирена добио налог да по сваку цену спречи ускоцима пролаз морем а задарски кнезови проход контном.⁶²

На самом почетку 1545. опасности су вребале на мору при пловидби из Дубровника за Венецију. Преплюседњег дана јануара дозвољено је трговицима да крену са робом ако у конвоју буду бар четири бригентина. Три седмице касније није дата дозвола испловљавања у истом правцу ни конвоју од пет и шест бригентина, и тек средином марта роба је у јадранску метрополу могла поћи на четири таква брода; под истим условима кренуо је 4. маја конвој од четири бригентина; првога јула, међутим, ни седам бригентина није добило могућност да се отисне према северу; 13. дана доцније допуштење није издато ни увећаном броју пловила и тек 17. јула могло је кренути осам дубровачких бригентина уз два турска.⁶³ Опасност је претила од ускока, што се видело по томе што су крајем августа или првих дана септембра неке дубровачке грипове, упућене са робом у град на лапунама, испак ухватали ускоци.⁶⁴

На копну северне Далмације година 1545. била је нешто мирнија. Половином јула 80 ускока сишло је на обалу у правцу Вране, те су поново похарале једно подграђе тога каштела, заробили 40 људи, исто толико је спаљено у домовима које су упадачи опколили и запалили; отерали су мноштво стоке. Ректори и главни провидур у Задру су (1. октобра) навестили Синђорији да су се ускоци утврдили

⁵⁸ Г. Станојевић, *Један документат*, 102.

⁵⁹ М. Перејевић, нав. дело, 16.

⁶⁰ В. Винавер, нав. дело, 49.

⁶¹ ASV, Senato I, Mar, R. XXVII, Sinjorija kapetanu Jadrana 16. VIII 1544, kapetanu birema i zadarskim rektorima od 22. VIII 1544.

⁶² ASV, Senato I secreta, Deliberazioni, R. LXIII, 182 od 2. VIII 1544; Г. Станојевић, *Сењски ускоци*, Београд 1973, 70–71.

⁶³ HAD, Cons. rog. XLVII, 70 (29. I 1545), 75 i 75' (21. i 23. II 1545), 83 (16. III 1545), 103' (4. V 1545), 120' (4. VI 1545), 124 (13. VII 1545), 127'–8 (17. VII 1545).

⁶⁴ HAD, Cons. min. XL, 163 od 11. IX 1545.

на отоку Турању, где су одузели много крупне и ситне стоке.⁶⁵ Како је предео према Шибенику важио као основни терен ускочких посета, Република је ставила у задатак кнезу-капетану тога града да негује односе добrog суседства са (клиском) санџек-бегом и да егземплярно кажњава ускочеке сараднике.⁶⁶

Писма која је те године Сенат слао у Турску и у Аустрију доста су говорила и о ускоцима. Поклисару на Порти поручено је у упутствима да саопши како ускоци мрзе Млечане и како им приличавају велике штете. Клиском намеснику је поручено да Република жели мир и пријатељство с Турсцима, те да је зато властима у Далмацији наређено да строго поступају с ускоцима који би се нашели на млетачком подручју. Немачком цару је пренесено да, поред султанових поданика, од ускочких залета страдају много и млетачка острва и да се плен јавно допрема у Сењ, Бакар и у друга места и ту продаје; речено је да ће настati велики губици кад због таквог понашања ускокса турска морнарица уђе у Јадран да би се одмаздила Сењу; предујам таквих акција представљају турске фусте у Неретви, којих је све више и које се повезују са армадом у Валони. На Порти је разумевање за млетачке невоље са ускоцима имао посебно велики везир Рустем-паша, родом Хрват, коме се Синђорија захваљивала на милости и крајем године и преко кога је радила код султана.⁶⁷

Више пажње Синђорији је 1545. морала да обрати стању на мору. Капетану Јадрана је (30. марта) поново наложено да спречи пролаз ускочким пловилима, јер су наносила штете и млетачким поданицима. Влада је прихватала предлог провидура Крка да се наоружају бригентини и фусте у венецијанском арсеналу, да се спречи свакодневно ускочно вршење. Средином јула дато је упутство како да се спроводи борба против ускока и наређено је арсеналу да за гоњење ускокса опреми још четири бригентина који би се стационирали на Крку, Рабу и Пагу. Од капетана бирена тражено је да перманентном активношћу гоне гусаре са Хрватског приморја, да се не би усунули да улазе дубље у Јадран. Јануара 1546. том капетану при додато да је нових шест бригентина.⁶⁸

Синђорију је посебно забринјавало присуство турских фуста у Јадрану (јула 1545), за које се могао наћи изговор да су потребне зарад борбе против ускока. Фебруара 1546. заповедницима бродова је наређено да не допусте да се каква турска брзошовска пробије у северни Јадран. За наоружање и одржавање фуста и бригентина Ре

⁶⁵ Г. Станојевић, *Један документат*, 103. — Za uskočko delovanje na zadarskim ostrvima vid: Amos-Rube Filipi, *Senjski uskoci i zadarsko otočje*, Primorski zbornik 2, Zadar 1964, 579–629. — Ostrva će se u ovom radu manje obuhvatiti, jer je na njima u ovo doba bilo još relativno malo vlaškog stanovništva.

⁶⁶ ASV, Senato I secreta, Deliberazioni, R. LXIII, od 21. III 1545.

ta u Veliču, što bi možda značilo da su ускoci još jednom te godine posetili širu

⁶⁷ ASV, Senato I secreta, Deliberazioni, R. LXIII, 21. III 1545 (baiku u Carigradu) 21. III 1545 (kliskom sandžak-begu), 11. IV 1545 (carskoj kuriji), 21. X 1545 (baiku u Carigradu).

⁶⁸ ASV, Senato I, Mar, R. XXVIII, 30. III 1545 (Sinjorija kapetanu Jadrana), 31. III (providuru Krka povodom njegovog predloga od 10. III 1545), 18 VII (arsenalu), 8. VI 1545 (kapetanu birema), 23. I 1546 (kapetanu birema).

публика је давала 13.000 дуката, не рачунајући трошкове за десет барки и шест дутих барки.⁶⁹ У току поменуте године у Венецији су стално зазирали од могућности да Турици хрену против Сења. Посланiku на папској курији јављено је да Сенат прати припреме за акцију турског бродовља у Цариграду и да треба очекивати да ће под удаљаком поморских снага доћи и млетачка територија, посебно острва. Поклисару на царском двору, пак, поручено је да је млетачки изасланик на Порти дознао да је Дивљански савет наредио санџак-бешевима на западним странама да са војском побу на Сењ, и то због сталних штета које ускоци чине муслиманима и осталим султановим клетвеницима; поклисар је требало да наведе и подухвате ускоока на уштрб Млечана око Шибеника и Задра, те да затражи да се стапе на пут таквом деловању и да се више не траке такве злочине радње. У овој поруци представнику у Аустрији из почетка априла 1546. објашњено је зашто је заповедено млетачким поморским снагама да зауставе и заплене уље и пшеницу превожену за Сењ, Бакар и суседна места, које су намирнице потом биле продате на млетачким отоцима; првим актима блокаде ишло се за тим да се акције ускоци бар обуздају и ограниче. У јуну папском двору пренесена је информација до које је дошао башт у Цариграду — да је поручено босанском санџак-бегу да сакупи 30—40.000 бораца, које би, уз садејство султанове морнарице, повео под Сењ; сакупљање људства за бродовље већ је, најодносно, почело у Херцег-Новом.⁷⁰

Првих седмица 1546. ускоци су навалили на турску територију 15 миља далеко од Шибеника, те су задобили много мајве; подухват је изведен њих 300 и најпре су нашли на овчаре који су чували стоку на пасишту.⁷¹ Седамнаестог марта 80 сењских јунака са неколико барки су у сумрак искрицало код села Крушевице (удаљеног седам миља од Задра) па је пљачкало мештана. Наредне недеље ускоци су свакодневно наносили све веће штете, грабећи стоку и робу млетачких сељака око Задра. Првих дана априла, сазнавши да се млетачки капетан бразопловници налази код Муртера, ускоци су умакли, жртвујући велик део плена. Пошто су ускоци пошли према Пријомштену да пљачкају и како је о томе био обавештење поменуту заповедник, он се са турским власцима договорио да пресретну и пожватају уљезе; споразум је остварен, па је капетан заробио осморицу упадача.⁷² Крајем године ускоци су уз садејство Шибенчана разбили неки турски караван, којом приликом су убили неколико Турака и сву робу запленили. Република је озбиљно страховала да Турици не примене репресалије, јер није била тајна ни за них да су млетачки

⁶⁹ Isto, 20. II 1546, kapetanu Jadranu.

⁷⁰ ASV, Senato I secreta, Deliberazioni, R. LXIV, 24. II 1545 m. v. (poslaniku na papskoj kuriјi), 6. IV (pismo poklišaru kod rimskog cara i jedno pre toga datuma), 11. VI 1546 (poslaniku pri Vatikanu).

⁷¹ ASV, Senato I secreta, Deliberazioni, R. LXIV, 20. II 1545 m. v.; B. Винавер, нав. дело, 50. — У Цариграду је те jeseni било okapanja zbog incidenta u Velimu, što bi možda značilo da su ускоци još jednom te godine posetili širu okolinu mesta (isto, R. LXV, 81' od 30. X 1546). Odmah zatim napadnut je влаški kaраван код Шибеника (isto, 103'—4 od 11. I 1546 m. v.).

⁷² Г. Станојевић, Један документ, 104.

пржављани учествовали у операцији. Команданту поморских снага у Јадрану је одмах наређено да крене у Шибеник и да пажљиво води истрагу против ускочких сарадника у отимачини каравана; кривци су имали бити осуђени на смрт и јавно обешени пред Турцима, како би се они уверили „колико нам је жао да нашим поданици судељују са ускоцима или се мешају у њихове пљачке и злочине“.⁷³ У јуну на ускочка насиља жалили су се млетачким властима не само дуждеви поданици, него и сугубтанови, те су на стражу у Сливници (према Задру) упућени најпоузданјији домаћи људи, којима је задарска комора морала исплаћивати по пет дуката месечне плате.⁷⁴ Неки Сливничани, долазећи из Оброваца, били су (пре 9. августа) изненада нападнути од турских мартолоза, јер су у то време у обровачку околину банили и ускоци.⁷⁵ Томаш Милановић, капетан хрватских конака у Врпчију (према Шибенику), са своја два сина добио је повишилу плату, те су уместо три примали четири дуката.⁷⁶

У јесен 1546. у Цариграду је било тензије због неког инцидента око каштеля Велим, што би можда значило да су ускоци још једном дошли у ширу околину Шибеника. Нешто раније у Венецију је пристој Портин чауща са захтевом да се поменуту каштел преда Османлијском Царству. Сињорија није оклевала око тога захтева, него је главни провидур Далматије, према налогу своје владе, обавио предаја Велима.⁷⁷ Предаја је изнужена искључиво због деловања ускоца и неспособности Млечана да их спрече. Због интервенције херцеговачког санџак-бега и једног кадије (де Бројт?) код Алвиза Ренијера, који је као делегат упућен у Далматију због турских жалби, дати су налоги да се појача отпор ускоцима, нарочито у Новиграду и Рогозини.⁷⁸

Поменуте године није владала безбедност при пловидби, посебно на линији Дубровник — Венеција. У посlednjoj sedmici маја дубровачки сенатори дозволили су да крене конвој лаба у поменутом правцу са осам бригентина; 21. августа није одобрен полазак вода од шест бродића; обустављена је и одредба из 1539. године, дакле из доба рата, да у Италији слободно могу пловити бродови чија носивост износи бар сто кола; одлазак у Венецију је тада дозвољен само у случају да у групи учествује више од шест пловних јединица. Двадесет трећег септембра заустављена је пловидба трију бригентина, па је чак и француски посланик морао да сачека у Дубровнику по вољнији тренутак за одлазак у јадранску метрополу; на називањање посланика, омогућено му је да пође, али му је из арсенала позајмље-

⁷³ ASV, Senato I secreta, Deliberazioni, R. LXV, 11. I 1546 m. v.; Г. Станојевић, нав. дело, Сењски ускоци, 55—6. — Један млетачки документ наводи да су ускоци на поменутом правцу и у то време, тј. у првој декади новембра разбили два турска каравана и да су побили односно одврели 16 људи и много товарне стоке (Г. Станојевић, Један документ, 106).

⁷⁴ ASV, Senato I, Mar. R. XXVIII, iz Venecije 28. VI 1546 (bez adresata).

⁷⁵ CRV II, 179, relacija Julija Donata, који је bio providur stradiota u Dalmaciji.

⁷⁶ ASV, Senato I, Mar. R. XXIX, Venecija, 1. IX 1546.

⁷⁷ ASV, Senato I secreta, Deliberazioni, R. LXV, 81' (30. X 1546), 39.

⁷⁸ ASV, Senato I, Mar. R. XXIX, Sinjorija knezu Šibeniku 23. XI 1546.

но неколико топића и друге ствари потребне за ватрену дејство при пловидби. Двадесетог новембра пошла су четири бригентина али са робом странаца.⁷⁹ О опасности путовања из Дубровника у Венецију писао је (јануара 1547) француски дипломата свом краљу:⁸⁰

У првој половини јануара 1547. дошло је до окришаја између морнара млетачке фусте „Канопа“ и ускока у Зрмању под Обровцем. Следећих дана подвижници су се искрцали недалеко Задра. Кад је главни провизор Далматије чуо да су Сењани заборили неке султанове харачаре у једном селу само осам миља далеко од Задра, пошао је на ту страну и са коњаницима онемогућио ускоцима да на брацере укрцају робље, тако да су се они отиснули на дебело море само са једном утрабљеном женом.⁸¹ Управо у то време на постјати Свети Јурај Рала у Пољу, на стражи према Задру, истакао се нижи војни старешина Годор Клада, и то како у борби против турских влаха, тако и против диверзије ускока са морске стране; ови последњи су га у једном судару (првих дана године) ранили у ногу из артиљерије (= дугачке пушке са широком цеви), те је због своје ревности био похваљен и напраћен новчаном ренгом. Концем зиме одликовао се у борби против ускока и неки Стефан, син старог кнеза и сопрвакомита неке млетачке галије, који је ослободио извесног Ферхата и још неколико влаха хришћана из руку ускока; међу тим њудима било је девет из каштеля Надина, четири из клиске тврђаве, два турска харачара из самог Шибеника и десет из Макарске.⁸² Заробљавања око Шибеника било је и наредних дана априла, кад је, према емину из Шибеника, заробљено девет лица на шибеничком пристаништу.⁸³ Ускоци су, иначе, те године утрабљене Турке продавали у Апулији, камо су упућивани посебним турским поверилици да унесрећење откупе.⁸⁴

Међу већ многобројним ускоцима јануара 1547. доста их је било из саме Венеције и из других градова Млетачке Републике, који су због недела пропнели из домовине. Они су у Сењу обично називани вентуринима. Да би се разбила њихова концентрација и координација са Сењанима, млетачки Сенат је одлучио да се они ослободе прогонства. О томе је предлог поднесен 26. јануара, али га је Сенат усвојио тек 9. јула, заједно са другим мерама којима се желело да се више осигурају млетачки и тursки држављани од гусарског преретања; том приликом је одлучено да се за сваког ухваћеног и предатог ускока плати по 20 дуката.⁸⁵ У већу десеторице је том приликом

⁷⁹ HAD, Cons. rog. XLVII, 206 (25. V 1546), 238' (21. VIII 1546), 238'-9 (21. VIII 1546), 241-4' (23. IX 1546), 241' (23. IX 1546), 259 (20. XI 1546). — Službeni (kuririski) brigentin na plovidbi Dubrovnik—Venečija—Dubrovnik dobijali su za nagradu 10 škuda (Cons. min. XL, 215 od 8. VII 1546).

⁸⁰ E. Charrière, *Négociations de la France dans le Levant*, t. I, New York, s. a. 61.

⁸¹ ASV, Senato I, Mar. R. XXIX, 77 od 13. III 1547.

⁸² I libri commemorati della Repubblica di Venezia, t. VI, Venezia 1904, 257, № 132, 133, 135. — O prethodnom noaružavanju barki protiv ускока i u Zadru: Historijski arhiv u Zadru, Ducali II, 9. XII 1547, № 1081.

⁸³ ASV, Senato I, Mar. R. 85-8' od 29. IV 1547.

⁸⁴ ASV, Senato I secreta, Deliberazioni, R. LXV, 179', carigradskom bailu 17. I 1547.

⁸⁵ ASV, Senato I, Mar. R. XXIX, 114—5 od 9. VII 1547.

предложено да се побије известан део прогнаника који су примили ускоцима, с тим да ако би убица каквог изгнаника-ускока и сам био изгнаник, казна би му се опрштала и могао би се вратити у домовину. Посебан задатак у сузбијању ускока добили су страдиоци у Новиграду, Попешијику (свакако данашњи Ислам) и Земунику, који су имали да спрече плачкашко кружење ускока и других.⁸⁶

На поморској рути од Дубровника ка Венецији није владала безбедност ни фебруара 1547. године. Дубровачка влада (8. фебруара) дозволила је пловидбу по неколико бригентина, али само у друштву страних бродова. Седамнаест дана касније пружа од пет дубровачких бригентина могла је побићи у град на лагунама. Слична је одлука донесена и 6. маја. Двадесет првог јуна норма за дозволу пловидбе била је седам бродова, 22. августа — пет.⁸⁷

Половином маја ускоци су се припремили за акцију на Обровац. Иззвештен о томе, капетан фуста Микијел пошао је према оточицу Св. Јурај. Кад је открио ускочки брацере, стао је да гони једну од ових, па су борци из ње посаквали у море.⁸⁸ Ускочки припреме против града на Зрманји биле су одговор на сличну активност Турака против Сења и Ријеке. Гласине о томе примио је и француски представник у Венецији још пре средине априла; причало се да би операција обухватила 7—8.000 коњаника; нешто касније навођена је и походна акција босанског санџак-бега према Хрватској, али Сењ није изримчito поменут.⁸⁹

Јуна 1547. ускоци су извели препад на један караван који је пошао из Шибеника и у коме је 40 коња преносило робу влаха купљену у поменутом граду; у коњском товаријама се претежно налазила со, тако потребна сточарима. Да би путници били сигурнији, млетачки војници су пратили конвој до места Пакленице, три миље на турској територији, до ладина једне планине; караван је затим нашао на заседу у којој је било око 40 ускока; караван је био разбијен, 20 влаха је успело да побегне, неки су рањени а остали су засујњени. Синђорија је о случају одмах обавестила скрађанског диздара и клисског санџак-бега, а потом је двапут писала свом байлу на Порти, тражећи да везира увери да се кривица за ћудес никако не може приписати млетачким поданицима, и то посебно зато што је у поменутом смислу клиски намесник писао Цариграду.⁹⁰ О чврстој решености Републике да гони ускoke уверавао је млетачки башил највише османлијске државнике и деcembariste исте године.⁹¹

Шеонаестога јула 1547. са Порте је наређено санџак-бету Уламан-бегу да крене према Задру, а и Синђорији је поручено да пошаље

⁸⁶ ASV, Senato I, Mar. R. XXIX, 11. I 1547 (zadarskim rektorinima i glavnim providurum Dalmacije), 26. I 1547 (Venecija, odluke Veća desetorice).

⁸⁷ HAD, Cons. rog. XLVIII, 13' 14 (8. II 1547), 21 (25. II 1547), 47 (6. V 1547), 57 (21. VI 1547), 71' (22. VIII 1547).

⁸⁸ Г. Станојевић, *Један документ*, 106.

⁸⁹ E. Charrière, *Négociations de la France dans le Levant*, II, Paris 1850, 7 (14. IV 1547), 17.

⁹⁰ ASV, Senato I secreta, Deliberazioni, R. LXV, 7. VII i 29. VII 1547, fol. 141; В. Винавер, нав. дело, 50.

⁹¹ ASV, Senato I secreta, Deliberazioni, R. LXV, 17. XI 1547 (bailu u Carigradu).

своје људе на граници како би се спречиле бесконачне штете од стране ускока, које ови изводе на основу обавештења и других услуга млетачких поданика. Делимично су због тога стављене у приправност и млетачке поморске сile, па је 30. августа капетан Јадрана Бован'Антонију Ка Тальпијепра стигао у Котор.⁹²

Није било много друкчије ни у наредној, 1548. години. Тада је врховни заповедник свих ускока у Хрватском приморју био Милош Паршићевић, који је руководио акцијама и на копну и на мору. Првих дана јануара те године људи главног провидура у Далмацији ухватили су два ускока, те је провидур био посебно похваљен.⁹³ У јануару млетачки поклисар на царском двору поново се жалио на ускоке Сења, Ријеке и Бакра који су наносили штете и млетачким лађама и становништвима млетачког појаса Далмације.⁹⁴ У исто време Синђорија је дала упутства заповеднику млетачког бродовља у Јадрану за гоњење ускока и за њихово кајкавање.⁹⁵ Ускоци су, међутим, и даље дејствовали. Првих дана јула ускочки капитан Петар Шушњић стигао је у задарски крај са великим групом сабораца да пљачка не само турске, него и дуждеве кметове. Због тога су управљачи Задра својим писмом влади (од 8. јула) очекивали заповести провидуру армаде за деловање.⁹⁶ Значајан је подatak савременог италијанског историчара Бовија да су ускоци (за које он каже да су „деморски разбојници“), сакупљајући обавештења на далматинским острвцима, радили у спрези са хајдуцима („ајџони“), који су силазили из шуме континенталне Далмације („Скјавонија“).⁹⁷ Ипак, године 1548. и 1549. биле су мирне као се говори о теренима северне Далмације. Од 1549. страдиоти су ређе држани по грађским касарнама а више су слати као стража по оним селима преко којих су ускоци најчешће пролазили.⁹⁸ Према једној процени, од 1549. до 1557. ускоци су посебно дејствовали на мору.⁹⁹

Појачано деловање на морским таласима одмах су осетили и Дубровчани. Већ 28. марта 1549. контвоју тек од пет бригентина дозвољавано је да исплови за Венецију; 18. маја норма је повећана на шест бродова; 14. јуна безбедност је нешто поправљена (три бригентина), а 7. августа још више (два бригентина), односно и један бригентин уз чаушеву „консерву“ (12. августа).¹⁰⁰ У другој половини године пловидба је по правилу била безбеднија, јер су ускоци првих месецима године најукупнији доволно хране и плене за целу годину. Овде

⁹² CRV II, 186—7, relacija carigradskog baila Alviza Reniera 7. I 1550 m. v.

⁹³ ASV, Senato I, secreta, Deliberazioni, R. LXVI, 19. I 1547 m. v.

⁹⁴ Isto, 5. i 9. III 1548, nalog i uputstva za rad pokliscaru kod cara.

⁹⁵ ASV, Senato I, Mar, R. XXIX, 177' od 9. III 1548, Bernardu Sagredu.

⁹⁶ ASV, Senato I, Mar, R. XXIX, 207—7' od 10. VII 1548.

⁹⁷ La seconda parte dell'Istorie del suo tempo di Monsignor Paolo Giovio da Como, Venetia 1555, 428.

⁹⁸ ASV, Senato I, Mar, R. XXX, 6. IV 1549; Г. Станојевић, Сењски ускоци, 63.

⁹⁹ А. Јелић, Ускоци и уроте, 242—3.

¹⁰⁰ HAD, Cons. rog. XLIX, 3 (28 III 1549), 24 (8. V 1549), 37' (14. VI 1549), 55 (7. VIII 1549), 57 (12. VIII 1549).

треба додати да су ускоци у јесен 1548. опленили робу дубровачких трговаца која се налазила на маршиљани Томе са Хвара.¹⁰¹

Средином јануара из Дубровника смели су да отплове два удружене бригентина, два месеца каошије дозвола је дата и једном једном бригентину; тек 22. новембра тражен је конвој од три лађе.¹⁰² Тога лета у једној расправи на дубровачком суду испоставило се да је маршиљана Марка из Стона оробљена од једног гусара са Ријеке, и то на поморској висини каштела Вране.¹⁰³ У априлу Синђорија је издала упутства задарским управницима и главном провидуру у Далмацији да се чува море од ускока, посебно у време одлазака лађа на сајмове; како су настали ванредни трошкови у сланају ескортних бродова, властима у Задру је послато 200 дуката за намирење таквих издатака. И те године у неколико наврата писано је поклисару на царском двору да интервенише против Сењана и Бакрана и да се жали на ускоке који причинавају тешкоће трговачкој пловидби.¹⁰⁴

Крајем 1550. или првих дана 1551. Обровац је страдао од Сењана. Ускоци су на 12 барки испловили из свога средишта, искрцали се под Обровцем и спалили село зависно од Обровца односно његово предграђе („казале“). На препад су отели каштел Островицу, на другој страни северне Далмације. Акција је толико одјекнула у Далмацији, да је и Дубровачка Република предузела мере да ојача одбрану своје северне тврђаве, Стона. О овим забивањима нема подробнијег извештаја у записницима млетачког Сената, а дубровачки хроничари их стављају у 1550. годину.¹⁰⁵ Власи из Истре, насељени у задарском котару, били су меки према ускоцима, па су им чак, према извештају цариградског байлa, служили као обавештајци.¹⁰⁶

На мору, на висини северне Далмације ускоци су хватали дубровачке лађе и на добро посебном пловидбеном правилу за Анкону. Дубровчани су због тога у првој седмици децембра 1550. јавили својим проглавима и поморцима у Анкони да не излазе из тог лучког града, пошто је 400 до 500 ускока изашло из Сења и вреба лађе, па су већ ухватили неке барке натоварене хлебним зрном.¹⁰⁷

Задарски управници су се почетком 1551. жалили на ускочка недела сењском капитану Ивану Ленковићу. Он се у одговору љутио што га сумњаче као судеоника лупежа које брани и истакао да би могао сакупити 2.500 ускока да чини зла, али да он није такав човек; ако ускоци напосе штете Млечанима и ови им узвраћају, јер им оне-

¹⁰¹ Б. Храбак, Сењски ускоци и Дубровник, 83—4.

¹⁰² HAD, Cons. rog. XLIX, 107' (14. I 1550), 136 (15. III 1550), 252' (22. XI 1550).

¹⁰³ Б. Храбак, Сењски ускоци, 84.

¹⁰⁴ ASV, Senato I, secreta, Deliberazioni, R. LXVII, 8. IV 1550 (rektorija Zadra), 9. XII 1550 (poslaniku na царском двору); В. Винавер, нав. дело, 55.

¹⁰⁵ ASV, Senato I secreta, Deliberazioni, R. LXVII, 109—9' (31. I 1550 m. v.), 209 (31. XII 1551).

¹⁰⁶ CRV II, 186—7, izveštaj Alviza Reniera, carigradskog baila, 7. I 1550 m. v.

¹⁰⁷ Monumenta historiam Uscocchorum illustrantia ex archivis romanis, praecipue e secreto Vaticano desumpta, collegit et redigit C. Horvat (u daljem тексту: Mon. Usc.), pars I, Zagreb 1910, str. 1, N 1.

могућавају да заробљавају Турке; док се Млечани нису исказали у таквом држављу, он није дозвољавао да се штета наноси људима дуждевим; на крају је поручио да му више не пишу, јер им неће одговарати.¹⁰⁸ Млечани у Задру против ускока нису употребљавали само перо него и оружје. Они су пред Задром ударавали на ускочке бродице, па су се Сењани морали спасавати скакањем у море или бежањем на колно; један ускок је испак ухваћен.¹⁰⁹ У мартау Задранима је пошло за руком да ослободе неког турског поданника, кога су потом послали вранском диздару. Том шрилуком установљено је да је један млетачки бродар превозио за ускоке, те је одлучено да буде примерно казњен.¹¹⁰ Крајем септембра Синђорија је решила да се за борбу против ускока наоружају становништво око Задра и лађице; тада се у водама Задра налазило шест наоружаних барки и два бригентина са 14 клаупа, а капетан Јадрана требало је да садејствује са две галије, док је неки кога називају Сицилијанца са једним бригентином добио координирајућу улогу у гоњењу ускока; за наоружавање барки постало је 500 дуката.¹¹¹ Крајем године већи број ускока на седам барки спустио се код Вране па су пошли на каптел Велим; ту су ухватили неке султанове харакаре и нешто стоке; о том искрцању шибенички кнез је на време јавио скрадинском диздару и војводи суседних села да би организовали страже и одбрану; сами, пак, Млечани издали су наређење својим борбеним јединицама да са морске стране блокирају нападнути простор.¹¹²

Децембра 1551. један дубровачки бригентин пао је у руке ускока.¹¹³ Априла поново је уведена обавеза конвојске пловидбе за Венецију, па је као норма одређено шест бригентина. У последњој декади јуна норма је повећана на пет бригентина.¹¹⁴ Чим су лађе почеле да плове инокосно, било је жартава: фебруара 1553. ускокоци су одузели новац са неког бригентина који је пловио за Анкону.¹¹⁵

Почетком 1552. године четири ускочке и три друге бродице са ускочима пошли су из Сења према Шибенику; ускокоци су се искрицали и дошли до места Арвесин (?), које је припадало Турцима, и ту су ухватили 30 људи. У другој половини априла млетачки флотовоба у Јадрану могао је обавестити Синђорију о многим штетама које су проузроковали Сењани. У мају у Сењу су се бавили неки трговци из Апулије и Анконске Марке, купујући робље које су са сутланове земље доводили ускокоци. У другој половини маја четири ускочке лађе отпловиле су из Сења и одмах нацелиле на неки турски галеон.¹¹⁶ У то време дужд је наложио да се наоружају четири бригентина и две

¹⁰⁸ М. Перејевић, нав. дело, 17.

¹⁰⁹ В. Винавер, нав. дело, 55.

¹¹⁰ ASV, Senato I secrete, Deliberazioni, R. LXVII, bailu u Carigradu 4. IV 1551.

¹¹¹ ASV, Senato I, Mar, R. XXXI, Sinjorija zadarskim rektorima 24. IX 1551.

¹¹² ASV, Senato I secrete, Deliberazioni, R. LXVII, bailu u Carigrad 7. I 1551 m. v.

¹¹³ Б. Храбак, Сењски ускокоци, 85.

¹¹⁴ HAD, Cons. rog. LI, 49—50 (9. IV 1552), 79 (21. VI 1552).

¹¹⁵ Б. Храбак, Сењски ускокоци, 85.

¹¹⁶ Г. Стanojević, Један документ, 106—7.

брацере, како би задарски капетан био у стању да гони ускоке.¹¹⁷ Проловала у шибенички крај изазвала је протесте шибеничком кнезу од стране Хусеина, ћехаје клиску санџак-бега Малкоч-бега. Ускокоци су у месту Сарамишову повели са собом два муслимана и четири влаха; кнез је одговорио да је заробио девет ускока, које ће после мучења дати обесити. Хусеин-ага из околине Вране писао је дужду да су му задарски ректори послали седам султанових подложника које су ослободили од ускока.¹¹⁸

У то време борба против гусара и ускока на Јадрану била је поверена поменутом „Сицилијанцу“. Од локалних управљача, па и од провидура Крка, тражено је да се овоме укаже помоћ у акцији гоњења ускока, тим пре што су постојали гласови да се 5.000 Турака спрема да опколи Сењ. Та Синђоријина наредба била је потребна јер је било заповедника бригентина и других барки, посебно значајних за прослеђивање диверзаната, који нису хтели да покажу покорност налозима „Сицилијанца“, односно да се својски подужivate посла око терања Сења.¹¹⁹

Године 1553. Турци и њихови власи су интензивно опустошили крај око Карлобага и јужније све до Обровца, мада је већ четврт столећа настајао један празан простор у обиму од сто миља, где се ишло само у сечу дрва и камо су пролазиле пљачкашке дружине ускока и марголоза. Рушење Карлобага више је најдило млетачком Пагу него хабсбуршком Сењу.¹²⁰ Таквим пустошењем повећан је ускочки притисак око Нина, где коњица на уском обалном појасу није могла да развије своја дејствва.¹²¹ Преко Јубе (данас Јубач) је најлакше чињења штета Турцима, јер се улазак у турско подручје ту заobilазио правцем на „језеро“ између Поседарја и Новограда, на путу за Карин, Обровал, Полешник и Којкулово поље, где су чињене безграницне пљачке. У то време Млечани су појачали стражу код Новограда, где су држали два бригентина и две фрегате, но узалуд, јер су ускокоци и даље пљачкали. Задарски капетан Паоло Бустинијани је саветовао да се на мореузу код Поседарја подигне тврђавица (с трошком од 1.000 дуката) и да се у њој сместе четири человека; одржавање таџашње поморске страже стајало је, међутим, 3.000 дуката годишње; ако се не би желело да се подигне тврђавица, требало је дозволити Турцима да они на свом терену изграде слично утврђење; пред све јачим ускочким налетима, у супротном, могло би се сматрати да је новоградска тврђава изгубљена.¹²² За намирење плате особљу брацера у Задру које су одржавале стражарску службу против ускока задарски управници су 1553. добили само 200 дуката.¹²³

¹¹⁷ Historijski arhiv u Zadru (u daljem tekstu: HAZd), Ducali e terminazioni III, f. 9—10, № 1095 od 13. V 1552.

¹¹⁸ I libri commemorati, t. VI, 274, № 14 (29. VI 1552); 279, № 21.

¹¹⁹ ASV, Senato I secrete, Deliberazioni, R. LXVII, providuru Krka i kapetanu Jadranu 8. II 1551 m. v.

¹²⁰ CRV II, 257—8, 259; III (1880), 21, 23.

¹²¹ CRV II, 254. Đustinijanijev itinerar 1553.

¹²² CRV III, 54—5, relacija bivšeg zadarskog kapetana Paola Djustinjanija, predstavljena 13. II 1553 m. v.

¹²³ ASV, Senato I, Mar, R. XXXII, 96 od 9. III 1553.

Ускоци су тога пролећа опленили па запалили једно село турских кметова изнад Вране и убили неколико сељана тог насеља. У последњој десетини јуна 1553. запалили су и подграђе Карина и наели много штете. Тих дана млетачки војници повратили су од ускочких робаца две турске породице; пошто је ове примио, главни провидур је о томе обавестио диздара Вране,¹²⁴ из чијег су краја засуђени, свакако, били. У Задру су проценавали да Врана и Надин нису Турцима користи него да, штавише, изазивају трошкове око одржавања посада, те би ваљало покушати да се та утврђена места купе од Османлија.¹²⁵

На мору су ускоци, највише, одузели новац који је један дубровачки патрон бригентине носио из Анконе; тврђња није била тачна, те је поморцу одузето право да до краја живота плови, а кроз град је проведен на магарцу, на постридан начин. За Венецију се августа 1553. морало пловити у групи од бар три бригентина, крајем децембра — два.¹²⁶ У то време као патрони млетачких бирема против ускока служили су и поједини Дубровчани, као неки Франо (који је умро у Задру почетком 1553. године).¹²⁷

Средином јануара 1554. ускоци су напали стражаре одређене да чувају Поседаре, те су једног убили бatinom. Неколико недеља касније они су у водама северне Далмације запленили неки скирац (врста мањег трпovачког брода) и направили велики плен па се вратили у свој Сењ. Ни средином новембра нису мировали. На две бродице, њих по 18—20 у једној, опљачкали су многе пловне објекте на које су нашли; одвукли су много стоке из северне Далмације и наели губитке отимачинама и по млетачким отопима; поред марве, почели су да хватају и дуждеве поданнике и да их продају као сужње; њихов последњи подухват на мору те године било је хватање једне лађе са које су скинули много терета.¹²⁸ Синђорија се у мају жалила на поступак сењског капетана Ленковића и на генерала Унгнада, који су дозвољавали ускоцима да плене Турке, те је уместо толеранције тражила забране.¹²⁹ Октобра те године за пловидбу у Венецију дубровачки сенатори захтевали су конвој од бар пет бригентина.¹³⁰ Првих дана 1555. године ускоци су у водама Задра на једној дупој барци (на којој се сместило њих 30) ухватили један дубровачки грим (од пет чланова посаде), који је за град св. Влаха превозио каризеје и друге тканине.¹³¹

Првих седмица 1555. ускоци су покушали да робе око Шибеника. Одмах затим појавили су се с једне стране на Муртеру а с

¹²⁴ Г. Станојевић, *Један документ*, 107. — О ускочким заплетима те године у лички сандак виш: Л. Јелић, *Ускоци и уроте*, 243.

¹²⁵ CRV III, 19, relacija Antonija Dieda.

¹²⁶ HAD, Cons. rog. LI, 174 (7. III 1553), 241' (4. VIII 1553); LII, 28—8' (22. XII 1553).

¹²⁷ Б. Храбак, *Сењски ускоци*, 85.

¹²⁸ Г. Станојевић, *Један документ*, 108.

¹²⁹ ASV, Senato I secreta, Deliberazioni, R. LXIX, poklisaru kod nemačkog cara 5. V 1554.

¹³⁰ HAD, Cons. rog. LII, 140 (9. X 1554).

¹³¹ ASV, Senato I secreta, Deliberazioni, R. LXIX, bailu u Carigradu 24. I 1554 m. v.

друге у области Новиграда.¹³² У току првих 15—16 дана укоци су одвели неколико мусулмана и 22 турска влаха, убиши приликом напада још двојицу Морлака. То се десило ноћу кад су упадли у власнице катуне који су са планине дошли у приморје са стоком на зимовање. У вези с власцима Синђорија је наложила свом представнику на Порти да сугерише везирима да се власници катуни на зимовању осигуравају стражом и да се држе на безбедним местима, јер није било доводно да се Турци ослоне само на млетачке јединице за гоњење уљеза. Првих дана фебруара укоци су са пет наоружаних барки ринули у луксу Пага и растерали млетачке бригентине, одвођећи један ухваћен бродић. Капетану фуста у вези с тим наречено је да, уз помоћ провидура на Крку, приступи блокади Сења на одстојању, тј. да задржава при пловидби лађице са вином и пиштицом, што би било довожено у Сењ. Ускоци су од Бурбевдана наставили испловљавање у правцу Новиграда, Муртера и других места, па ни Млечанима није друго преостајало него да и они пошальу бродове да се диверзантима супротставе.¹³³

Крајем октобра пред једном провидуровом фрегатом неки ускоци су се склонили на оточје Муртера, у саме кубе житеља, што је проузорчило горко незадовољство међу венецијанским сенаторима. У исто време шибенички кнез-капетан јеjavљао да је немоћан да се бори против упадача. Властима у Задру наложено је да примене виште пута нападање мере проплив неиспруженih поданика који су одржавали везе са ускоцима и обавештавали их.¹³⁴ У Задру је седео посебан главни провидур коњише у Далмацији, чије су снаге имале да иштвују како против ускока, тако и против упадача из редова мартолога и Турака. Једно одељење те кавалерије било је арог истих разлога и задатак смештен у Шибенику.¹³⁵ Средином педесетих година стањовници заједнички репије несумњivo су били у контакту са ускоцима. То је признао и један љукал, који је установио да је јаког ћана таквог некој корног живља све виште; зато је прописана смртна казна за оне који би примили ускоке, од њих преузимали део плена и поготово који би у њиховом друштву улазили у турске земље.¹³⁶

Почетком јуна 1556. Синђорија се обратила клиском санџак-бегу да констатацијом да султанови клептвеници судељују у пустошењу са ускоцима, и то како на турском тако и на млетачком државном подручју.¹³⁷ Сви су они били власи, као и ускоци, и без обзира на ускочка насиља, с њима су ипак налазили заједнички језик. У првој десетини децембра Сењани и 200 Бакрана ускоци су отимали стоку код места Башка (Крк), те је покренута млетачка поморска стража код Новиграда.

¹³² В. Винавер, нав. дело, 54.

¹³³ ASV, Senato I secreta, Deliberazioni, R. LXIX, 24. I 1554 m. v. (bailu u Carigradu), 5. II (poklisaru na carskom dvoru), 5. I (kapetanu fusta), 11. V (kapetanu bremena).

¹³⁴ ASV, Senato I, Mar, R. XXXIII, 71 и 71—1' rektorima Zadra i glavnom providuru Dalmacije 23. XI 1555.

¹³⁵ CRV II, 196 (Djustomjanijev itinerar), 204.

¹³⁶ Historijski arhiv u Zadru, Ducali e terminazioni III, 46—9, № 1165.

¹³⁷ ASV, Senato I secreta, Deliberazioni, R. LXX, јун 1556; Г. Станојевић, *Сењски ускоци*, 57—8.

да.¹³⁸ Јула 1556. Турци су се жалили у Задру да су ускоци одвели неку марцилијану са робом на којој је било шест Турака у место Бијели Мост (18 миља од Задра), тражећи да се предузму кораци да се људи и еспат поврате.^{138a}

Године 1556. и 1557. успостављено је стање мировања на турско-млетачким међама према Задру, па је турским пограничним старешинама заповедено да више не плачкају. Незгода је била у томе што тај споразум нису углavlјили и јунаци са Хрватском приморја, који су и даље харали, те су Млечани били обавезни да од њих преузимају плен у име мира на граници.¹³⁹ У лето 1557. капетану фуста је наређено да присуствује са својим бродовима у водама Раба, Крка и „боки“ код Новограда и да спречи да ускоци са морске стране уђу на турско подручје.¹⁴⁰ Тога лета запажено је и присуство клисског санџак-бега и северозападно од Скрадина, где се његова надлежност граничила са јуридицијом његовог личког колеге, можда да координира напорима личког намесника у борби са Сењанима. Око 1. октобра господар Клиса налазио се у Надину и ишао је у Бенковаш (Бенковић).¹⁴¹ Њему, тј. Ферхат-бегу Соколовићу је капетан млетачких бројопловки, Фабио да Канал, вратио у јесен те године три поданника које су ускоци повели код Вране.¹⁴² До ускочког продора према Врани дошло је првих дана фебруара, којом приликом су узели учешћа и млетачки поданици у операцијама у клиском санџаку.^{142a}

Буро Даничић се те године крваво светио Турцима и на копну и на мору, ударајући на њих из заседа и натерујући их у бекство. Изазвани, Турци су притисли Млечане, тврдећи да се не залажу доволно у одбрани територије од упадача, па су они почели немилице да тоне ускоци као гусаре и непријатеље, вештајући их.¹⁴³ Млечани су искористили покренути дијалог о робљењу, те су на Порти разговор скренули на питање фуста обровачког емина које су изграђене за борбу против Сењана; басил је, наиме, имао дужност да тражи да се те бројопловке не оружају; на то је поменути емин био спреман пишићи Венецији, мада је венецијанска властела признавала да су крајем лета заиста ускоци нападали турске али и млетачке држављане.¹⁴⁴

У лето 1557. страдао је неки дубровачки брод. Током јуна и августа Дубровчани су морали одлазити у Сењ, на Ријеку и у Анкону да би повратили робу отету њиховим људима. Кад су ускоци из Бакра

¹³⁸ ASV, Senato I secreta, Deliberazioni, R. LXX, kapetanu fusta 12. XII 1556.

^{138a} ASV, Senato I secreta, Deliberazioni Costantinopoli, R. I, bailu u Carigradu 29. IX 1550.

¹³⁹ CRV III, 120, relacija Antonija Mikijela, bivšeg savetnika zadarskog upravnika od 13. VII 1557.

¹⁴⁰ ASV, Senato I secreta, Deliberazioni R. LXX, kapetanu fusta 28. VII 1557.

¹⁴¹ CRV III, 94.

¹⁴² M. П е р о ј е в и ћ, нав. дело, 20.

^{142a} ASV, Senato I secreta, Deliberazioni Costantinopoli, R. I, bailu 27. III 1557.

¹⁴³ Л. Јелић, *Ускоци и уроте*, 243—44. — Vid. i novo uputstvo o postupanju sa ulivačenim uskocima: HAŽd, Ducali e terminazioni III, 61, № 1187 od 4. VI 1557.

¹⁴⁴ ASV, Senato I secreta, Deliberazioni, R. LXX, 183', bailu u Carigradu 27. IX 1557.

опљачкали у луци Цикале терет с једне дубровачке лађе, влада се обратила краљу Фердинанду а овај је наредио грофу Николи Зринском да у року од шест недела врати Дубровчанима одузету робу.¹⁴⁵

Упад 29. марта 1558. са једног оточића око Љубе извео је Павао Лишњавић из Бакра са десет другова који су дошли на једној барци. Један од нападача био је неки Дамјан са рта на острву Пашману, по рођењу Истранин, који је побегао са галије на којој је као веслач издржавао казну од 20 година. У агрегату неки Лука Тревизан из Вргаде признао је на исплећењу у Задру да је својом барком превезао седам ускоца и три сужња на Гутицу, где је обављено укравање за повратак у Сењ; та ускочка лабица преосретнута је под Велебитом, па су се јунаци спасли скакањем у море а тројица заробљених су ослобођени; били су житељи Вране а преузео их је нећак и заступник ливањског санџак-бега који се бавио постом у Задру. Првих дана јуна, на шипадунску доставу, једна млетачка барка са војницима наишла је на једну ускочку бродицу у теснацу код Љубе; ускоци су се опет спасли скакањем у море а њихов претходно рађени воба, Дамјан Паштровић, ухваћен је. Поред шибеничког и новоградског краја, Сењани су те године посетили и околину Задра.¹⁴⁶

Са млетачке стране у то доба против ускоца највише је дејствовао капетан фуста. Он је, на пример, и у лето 1558. дочекивао ускоце и отимао им робове. Хрвати и Арбанаси у млетачкој служби су крстарили по оно мало територије што је Венецији остало између северо-дalmatinских прадкова на обали. Стражароку и патролну дужност обављали су каштелани Нина и Новограда, како би више млетачке власти у Задру у сваком тренутку биле обавештене о ускочком крећању и како би у вези с њима предузимале неопходне мере. Задарски ректори били су у статној вези и са турским војним командантима, у првом реду са дивдарима Надина и Вране, обавештавајући их о доласку ускоца. Двадесет другог августа 1558. изјутра капетан фуста Фабио да Канал сазнао је да су се Сењани искрцали код Примопштена; он се одмах ту нашао, па су ускоци побегли на копно; капетан је успео да заплени неколико писама и да о упадачима јави шибеничком кнезу и онима са турске земље.¹⁴⁷

У то време, међутим, било је млетачких заповедника који су били повезани са ускоцима. Гвардијан у тврђави код Врчева, плаћен новцем задарске коморе, обавештјајац Фабија да Канал, човек незавидних моралних особина, одлазио је са диверзантима да плени на турској територији, те је плен делио са својим пријатељима по оружју. Конкретно, 1558. у једној ускочкој акцији, кад су Турци и Морлаци из Вране долазили њима иза леба, он је Сењанима дао знак димом да се са пленом повуку; лишен слободе, признао је и многе друге неподештине које је учинио у сарадњи са ускоцима, те је био обешен.

¹⁴⁵ Ј. Радонић, *Дубровачка акта и повеље*, књ. 2, св. 2, Београд 1938; Б. Храбак, *Сењски ускоци*, 85.

¹⁴⁶ CRV III, 142 и 143, relacija Fabija da Kanal, bivšeg kapetana fusta, predstavljena 12. XII 1559.

¹⁴⁷ ASV, Senato I, Provv. da terra e da mar, Filza 1078, перагимирано, glavni providur Moro iz Zadra 24. VIII 1558.

Кад је пвардијан ухваћен и кад је провидур коњище Лоренцо Моро узврснуо ревност, ускоци се за неко време нису усубивали да ступе у задарску градску област.¹⁴⁸ Уосталом, и задарски капетан Паоло Бустинијани (1550—1553) спроводио је тактику која је омогућавала Сењанима да могу узнемиравати Турске и посебно пленити обровачке стране, јер Турци у неким питањима нису хтели да се нагоде с Млечанима. Насупрот таквој политици, задарски капетан Андреа Вичченцио Кверини (1558—63) одржавао је добре односе са турским заповедницима на граници, међу којима се није налазио на последњем месту обровачки диздар.¹⁴⁹

Августа 1558. ускоци су шљачкали османлијско суседство Шибеника. Двадесет четвртог тога месеца у зору 16 ускока на једној бродици пронашли су неку барку натоварену дрвом на обали; пошто су истукли власника, присвојили су лабице и на њу натоварили плен који су стекли ранијих дана на султановом подручју и отиснули се у непознатом правцу; кнез-капетан Шибеника је очекивао да случај неће проћи без незгода са узнемиреним клиничким најесником, јер су ускоци ранија при-четири дана показали изазовну дрску. Кад је истога дана (24. августа) један од коњаника-страдијата послан у сусрет турским власцима који су силали у Шибеник да сакупе новац за раније испоручено жито, и Морлачи и коњаници нападнути су од педесетак ускока, кад су прешли брдо Тартар; сви заробљени отерани су као робље. Никола Дандоло, шибенички кнез, одмах је послao две пропашце (лабице) и чету војника да опколе обалу преко које је требало да се упадац повуку. Они су се, међутим, још неколико дана задржали на турско-млетачкој граници.¹⁵⁰

Нови налет на крајеве северне Далмације Сењани су извели крајем новембра и првих дана децембра исте године. Са две барке искрцали су се код Карина и напали насеље; сакупили су много стоке и ухватили два мусулмана. Продужили су покрет ка селу Бојанцију у Банадегу (бившој угарско-хрватској територији) и оробили место. Нова скупина од 60 бораца искрцала се код млетачког насеља Злосело (у шибеничком крају), те је поред Вранског језера пропшила и јурнула на село Врану; ту је заробила 18 харача и вратила се у Сен. У воде Карина и Новипрада одмах су али касно послате две млетачке фусте као стапна стражка, а капетан Јадрана блокирао је сењску луку, те је пре-гледао пловне објекте који су улазили или излазили из пристаништа, не би ли нашао заплењен шиббар. Венеција је тада први пут узеала у заштиту султанову земљу као да је млетачка.¹⁵¹ Ипак, под ударом су се налазиле само турске територије а ускоци би бар један дан по искрцавању боравили у каквој шуми или скровитом месту млетачког

¹⁴⁸ CRV III, 144, relacija Fabija da Kanal; ASV, Senato I secreta. Deliberazioni, R. LXXI, 90, od 2. XII 1558.

¹⁴⁹ A de Benvenuti, Fortezze... I due Obbrovazzi, 94 (poslednja okolnost je otkrivena tek 1589).

¹⁵⁰ А—САНУ, Заоставштина Ј. Н. Томића, бр. 8711—XVII/a—105, 106, 107, Шибеник 24. и 27. VIII 1558.

¹⁵¹ ASV, Senato I secreta, Deliberazioni, R. LXXI, 23. XI 1558 (poslaniku na carskom dvoru); 23. XI 1558 (kapetanu fusta); Г. Станојевић, Сењски ускоци, 60 и 82.

подручја. Због тога је диздар Надина гневно реаговао; на његов протест Република је поручила руководиоцима у Задру да умире каштепана пишући му о наредби издатој капетану Јадрану и заповеднику бродовија у Јадрану. Нова упутства о гоњењу диверзаната добили су зацарски функционери кад је откривен случај врчевског пвардијана.¹⁵²

Услови пловидбе у Венецију су се поправљали, јер има мање вести о једрењу у групи. Јуна 1557. дубровачки сенатори већали су о наоружању двају бригентина који су кретали у поменутом правцу. Петог новембра могло се са робом у прад на лагунама ићи у скupini од четири бригентина. Двадесет осмог јула 1558. норма је спуштена на три пловна објекта. За наредну годину нису наћени слични подаци. Марта 1558. на Ријеку је слат поуздана да преузме робу оглеђену са лабе Марка Глумца. У одбрани од нападачника на валовима посебно су биле важни вешти и хладнокрвни бомбардијери, који су сипали артиљеријску ватру на ускоке, у чијим баркама није било топова. Јула 1558. примљен је Хрват Иван из Вране,¹⁵³ који је, свакако, познавао ускочки начин ратовања.

После блокаде Сене (од 24. новембра 1558) а потом и Бакра (од 26. фебруара 1559), ускоци током 1559. нису долазили да плене османлијске области у суседству задарског краја. Ипак, око Задра постављено је десет стражака са по два момка које су месечно стајале по 40 дуката.¹⁵⁴ Ускоци нису радо против Турака кретали стазама Велебита, него преко млетачке територије. Преко Велебита у пролазима су биле омештене буџије од турских дербенција. Моменат изненадења лакше се могао остварити на разуђејкој обали а и преко подмитљивих војних старешината по млетачким селима.¹⁵⁵ Кад су 1559. притечути ускоци, наступили су слични турски шљачкаши, марголози.

Средином јула 1560. задарски кнез је обавестио дужда о шљачки коју су извеле поданици немачких владара преко Велебита у личком санџаку; отерили су дosta стоке и одвели неке истарске пастире и чобане са задарског подручја који су били на велебитским летњим испаштама. Аустријски амбасадор у Венецији обећао је млетачкој влади да ће писати сењском капетану Ленковићу да га обавести о акцији и да предузме мере да се млетачки сточари са својим стадима ослободе. У то доба било је у ускочким местима неповраћене млетачке robe за око 2.500 дуката.¹⁵⁶

Година 1561. почела је у знаку млетачких репресалија против ускока у северној Далмацији. Нјима је (30. јануара) забрањен улазак у млетачке воде и ступање на територију под власту крилатог лава.¹⁵⁷

¹⁵² ASV, Senato I secreta, Deliberazioni, R. LXXI, rektorima Zadra i glavnom porvidiru Dalmacije 23. XI i 2. XII 1558.

¹⁵³ HAD, Cons. rog. LIV, 26 (19. VII 1557), 67' (5. XI 1557), 174 (28. VII 1558), 114 (5. III 1558), 158 (17. VII 1558), 159' (10. VI 1558).

¹⁵⁴ ORV III, 144—5, 145, relacija Fabija da Kanal, kapetana fusta, predstavljera 12. XII 1559.

¹⁵⁵ Isto, 142—3.

¹⁵⁶ ASV, Senato I secreta, Deliberazioni R. LXXII, 27. VII 1560 (poklisaru na carskom dvoru), 17. VIII 1560 (istome o pregovorima sa austrijskim ambasadorom u Veneciji o restituciji nevraćenog plena).

¹⁵⁷ ASV, Senato I secreta, Deliberazioni, R. LXXII, 30. I 1560. m. v., poklisaru na carskom dvoru.

Сењани нису поштовали те одредбе и у јесен те године предузели су већи подухват према Надину и даље. Најпре су се искрцали у задарском крају с намером да опљачкају Надин. Потом су прошли околним Шибеником, где су похарали једно муслиманско село између Вране и Велима, а затим су лустошили једно влашко насеље између Тропира и Сплита, засужњивши више особа.¹⁵⁸ Они су озбиљно општетили Надин.¹⁵⁹

Године 1561. било је акција али и ликвидације обровачких фуста, после најхових борби са ускокима. Почетком јуна прозвукла се кроз морске теснаце једна обровачка бројоловска са 18 чланова посаде, напушта на ускоке и сукобила се са њима. Друге бродице убрзано су довршаване на Зрмањи. Наредних недеља изашло је на море неколико барки са турским војницима. Сви су били преобучени у ускочко руко. Са дosta успеха, и то посебно ногу, бориле су се ове левасе против Сењана. Џве такве бродице које су изашле у другом таласу ухватиле су у близини Сења 13 сењских завичајника. Дошла је, међутим, и одмазда. Кад су Млечани интервенисали у Аустрији, речено им је да су за нападе те године били криви обровачки Турци, јер су напали сењски крај па су морали бити кажњени. Главни провидур се потом трудио да убеди клијиског сандџака, синовца мубиног Мехмед-паше Соколовића, да треба спасти обровачку флотилу, јер повећава опасност од ускочких напада. У ћој својој намери Млечани су успели,¹⁶⁰ али тек наредних година.

У исто време Млечани су морали да посредују и на царском двору. У другој половини децембра 1561. њихов посланик је саопштио да је везир Али-паша преко башти поручио да се више не може трпети да ускоки наносе штете султановим поданицима са стране мора, те да ће се дати налог бројоловкама на ушћу Неретве да изађу на отворено море и да тамо дочекују упадаче. Због тога је, уз протест Порте, пренесено и обавештење шибеничког кнеза (од 27. новембра) да је, на млетачки захтев, клијски сандџак-бег наредио обровачком диздару да по цену скидаша главе не дозволи излазак бродица, јер се још није одлучио да фусте и спали. Аустријанцима је наговештено да даљи исход ствари зависи од тога да ли ће ускоки крстарити својим баркама.¹⁶¹

Прве десетине фебруара 1562. поручено је башту да изјави на султановом прагу да је спречен сваки пролазак ускока преко млетачке територије и да је за такво решење придобијена и Аустрија, те да клијски сандџак-бег треба да одустане од својх претњи да ће упасти на

¹⁵⁸ ASV, Senato I secreta, Deliberazioni, R. LXXII, 115 (25. X 1561, poklisaru na carskom dvoru), 116, 117.

¹⁵⁹ ASV, Senato I secreta, Deliberazioni Costantinopoli, R. II, zadarskim rektorima i glavnom providuru Dalmacije 25. X 1561.

¹⁶⁰ ASV, Senato I secreta, Deliberazioni Costantinopoli, R. II, 8. VII, 16. VIII i 29. IX 1561 (bajlu u Canigradu), 31. X 1561 (rektorima Zadra i glavnom providuru o razgovorima sa austrijskim ambasadorom u Veneciji da piše svom dvoru i Seđanima o потреби neintervencije ako se u Obrovcu fuste spale); В. Винавер, нај. дело, 59; Б. Храбак, *Турска стражарска флотила у Неретви (1490—1700)*, Херцеговина, 4, Mostar 1985, 95.

¹⁶¹ ASV, Senato I secreta, Deliberazioni, R. LXXII, 13. XII i 16. XII 1561 (poslaniku na carskom dvoru).

млетачко подручје. Такав помирљиви развој прилика довео је новембра исте године до закључења капитулација између Османлијског Царства и аустријских земаља; у њима је додирнуто и питање ускока, тј. Аустријанци су изјавили да на њиховој територији више нема ускока.¹⁶² Још у мају обровачке лађице лежале су на обали изнад млетачке постаје Молини; нису излазиле на море, али нису могле спречити ускоке да и даље долазе у турске пограничне крајеве и да плене. Крајем априла Сењани су се бавили око Карина, где су заробили петорицу муслимана из Надина. Санџак-бегови повереници тврдили су да су ови, као обично, дошли морем и преко млетачког земљишта. Турци су одговорили тиме што су ухватили неког Новиграђанина који је својом браћером превозио дрво са велебитског горја. Овога је задржao сандџак-бегови ћекаја, човек бесне нарави, који се отворено показивао као млетачки непријатељ па није спречавао разбојнике да вршњају, него их је чак бранио и речју и делом, док је у исто време судбите и лишавао сваке јавне службе оне који су настојали да буду коректни у односима са Венецијом. Ђекаја је Новиграђанина задржао очекујући откуп у новцу и ткачима.¹⁶³

Године 1562. становништво задарског краја упозорено је да живи у миру са турским поданицима и да онемогућава Сењанима и другим да прелазе преко њихове територије да би пленили.¹⁶⁴ У исто време, клијском сандџак-бегу давана су уверавања да су предузете све мере да се спречи пролазак ускока преко млетачког терена.¹⁶⁵

Ускoci током 1563. нису били присути у млетачкој северној Далмацији.¹⁶⁶

Године 1564. поново их је било под Обровцем. На жалбу муслимана тога краја, Дивански савет у Цариграду, највише државно тело Царевине, обавестио је клијског намесника да у северној Далмацији уљези поново долазе са мора и због тога настају губици; поручено му је да се постигне споразум са млетачким „баном“ преко изасланника и да се заједничким снагама учини крај ускочким пљачкама. Обавештење о тој поруци достављено је и диздару обровачке тврђаве Хасану.¹⁶⁷

Прекиду релативно сношљивих суседских односа између представника власти у Задру и у Обровцу допринела је околност да је из Задра отишао вишегодишњи капетан А. В. Карини. Не нашавши код његовог наследника исто настојање да се одржава пријатељство, Обровчани и они из Карина одмах су почели да узнемирају млетачко подручје. Обровачке барке су поново плениле обале Подвелебитског

¹⁶² ASV, Senato I secreta, Deliberazioni Costantinopoli, R. II, 7. III 1562 (bajlu u Carigradu), 7. II 1562 (rektorima Zadra i glavnom providuru Dalmacije), 23. X 1562 (kliskom sandžak-begu), 2. XI 1562 m. v. (istom), 22. V 1563 (istom).

¹⁶³ А—САНУ, Заоставштина Ј. Н. Томаша, бр. 8711—XVII/a—103.

¹⁶⁴ HAZd, Ducali e terminazioni III, 93—3' № 1234 od 24. IX 1562.

¹⁶⁵ ASV, Senato I secreta, Deliberazioni Costantinopoli, R. II, kliskom sandžak-begu 23. X 1562.

¹⁶⁶ CRV III, 157, relacija Djovanija Mikićela, koji se vratio iz Austrije, где је bio poklisar.

¹⁶⁷ Komisija za pisanje istorije Bosne i Hercegovine pri Akademiji nauka i umjetnosti BiH, inv. br. 139/III (Mühimme defteri), I/1, 207, str. 8 prevoda A. Poljanca.

канала. Нешто доцније Обровчани су решили да изграде две куле код млетачког насеља Поседарје, и то једну на самом мору а другу повише, на падини,¹⁶⁸ како су утврђења, изгледа, била изграђена и у Обровцу.

Ускоци су током 1564. наносили вред турским и млетачким држављанима са свим независно од чињенице да су обровачке левенте објавиле своје присуство у водама подгорског морског пролаза.¹⁶⁹ Пљачкање је настављено и на мору и на суву. На Ријеци су боравили трговци који су од јунака куповали робље и одводили га у Бенкову.¹⁷⁰ Синђорија је саветовала Портиним везирима да на царској курији покрену питање о непридржавању одредаба капитулација и да захтевају истеривање ускука из царских прадова.¹⁷¹

Јануара 1565. ријечке судије су уз инвентар вратиле део плена начињеног у луци Мунеге и ослободиле два ухваћена Јеврејина. Следећег месеца неки турски поданици и тursки Јевреји жалили су се у Венецији на ометање пловидбе од стране подвигника са Ријеке и из Бакра у млетачким водама.¹⁷² После је приспео пред дужда и један Портин чауш са неким Јеврејима са обавештењем да је извесна роба отета султановим поданицима. Синђорија је одмах наредила капетану фуста да оде на Ријеку и у Бакар и да тражи и преузме еспат који су лупежки узапишили; било у Цариграду (маја 1565) јављено је да је добар део плена повраћен.¹⁷³

Фебруара 1565. Сенат је новом капетану Јадрана, Николи Суријану, као пре чепири године, издао упутства о најстрожем поступању са ускуцима. Такав став није био безразлоган, јер су ускоци у мају исте године напали Карин, убили много влака и муслимана, међу којима и сакупљача харача Мустафу; да се освете, Турци су хтели со са млетачких барки.¹⁷⁴ Догађаји су текли на следећи начин. Четвртога маја 130 ускуока под војством Павла Ласонорија (тако!) а прећутним одобрењем сенjsких старешина, на пет браџера су се спустили на мореузину пред Карин; пошто су задржали и неутралисали стражу коју су Млечани држали на том месту, дошли су у Карин, нанели штете Турцима и власима, убијајући једне и одводећи друге; усмртили су и поменутог Мустафу, који је данак сакупљао за рачун месног војводе. На то су се сакупили карлinski Турци у већем броју и дојурили на обалу, где више нису затекли Сенђане, него неке млетачке лабице под теретом соли, које су опљачкали. Диздар Карина, који је био заповедник на тој страни, обавестио је о томе задарске руководиоце,

¹⁶⁸ A. de Benvenuti, *Fortezze... I due Obbrovazzi*, 94.

¹⁶⁹ ASV, Senato I secreta, Deliberazioni, R. LXXI, 148 od 2. XII 1564.

¹⁷⁰ Isto, R. LXXXIII, poklisaru na austrijskom dvoru 8. VII 1564.

¹⁷¹ ASV, Senato I secreta, Deliberazioni Costantinopoli, R. II, bailu u Carigradu 3. II 1563 m. v.

¹⁷² ASV, Senato I secreta, Deliberazioni, R. LXXIV, 2. II 1564 m. v. (poklisaru na carskom dvoru), 26. II (istom).

¹⁷³ ASV, Senato I secreta, Deliberazioni Costantinopoli, R. III, bailu u Carigradu 22. V 1565.

¹⁷⁴ ASV, Senato I secreta, Deliberazioni, R. LXXXIII, 24. II 1564 m. v.; R. LXXIV, 26. V 1565; Г. Станојевић, Сенjski ускуци, 68, 84.

тра жећи да Млечани чувају свој део мора снагама које би биле до волне да се могу одугрети нападачима.¹⁷⁵

Млетачке власти су мотриле и на своје поданике. У августу шибенички кнез и капетан је лишио слободе браћу Станислава и Грѓура и неког Релу; они су признали да су одржавали везе са ускуцима, који су почетком августа поново пленили у шибеничком крају.¹⁷⁶ Са те акције, коју су ускоци извели уз дозволу сенjsких заповедника, повељи су три сужња, за које се из Шибеника инсистирало да буду повраћени; како се Сенђани на те захтеве нису покретали, то је тражено и на царевом двору.¹⁷⁷ И крајем те године ускоци су непрестано упадали и пљачкали турско и млетачко земљиште.¹⁷⁸

Ускучких акција било је поново већ крајем фебруара 1566, па је Сенат тражио веће ангажовање провидура дalmatinske коњице, који је столова у Задру.¹⁷⁹ Капетану фуста је нешто као није пребачено да није довољно пратио рад ускука, који су то искористили па су пленили не само турске, него и млетачке држављане.¹⁸⁰ У марта опет је у Венецији било наредања са турским Јеврејима. У задарским пределима Сенђани су крајем фебруара, кренувиши према Неретви и непримећени од млетачких брзопловки, узелили два бригентина са робом Турака и Јевреја одређеном за Анкону. Баил је добио налог да на Порти објасни да лумежки нису примећени, „јер је море као каква шума”, тако да оно пружа низ погодности кад се плови малим и ниским баркама, које чак ни фусте нису у стању да следе. Како су Турци и Јевреји испловили из Неретве а емин из Габеле је поднео Порти арз, баил у Цариграду добио је задатак да свим силама узнастоји да се у име обезбеђења пловидбе не допусти фустама у Неретву да прате лађе и крену из својих база, јер би поморска ruta за Анкону била оптерећена новим морским вуковима. Поводом жалбе и херцеговачког санџак-бега, везире и самог султана вањало је уверити да ће Република свом снагом горити ускуке на мору, као што је то и дотад чинила. Синђорија је обећала да ће ослободити и 32 пече каризеја по рачуну Јеврејина, лекара бостанџи-баше из султановог сараја, што су ускуци годину дана раније отели.¹⁸¹

Априла 1566. ускучки старешина Матија Газивуковић наредио је да се савладаји млетачки бригентин најпре одвуче на Вис а потом у Биоград, где је ноћу затечено више барки; Газивуковићеви јунаци су били са Ријеке.¹⁸² Акт пиратерије представљао је освету за млетачко гоњење ускука који су преко млетачког земљишта и даље проридали

¹⁷⁵ ASV, Senato I secreta, Deliberazioni, R. LXXIV, 37' i 38, uputstvo mletačkom poslaniku na carskoj kuriji od 19. i 26. V 1565.

¹⁷⁶ ASV, Senato I secreta, Deliberazioni, R. LXXIV, knezu i kapetanu Šibenika 7. IX 1565; Б. Винар, наз. дело, 60.

¹⁷⁷ ASV, Senato I secreta, Deliberazioni, R. LXXIV, 48'—9, poslaniku na carskom dvoru 15. IX 1565.

¹⁷⁸ Isto, poslaniku na carskom dvoru 15. XII 1565.

¹⁷⁹ ASV, Senato I secreta, Deliberazioni, R. LXXIV od 27. VII 1566.

¹⁸⁰ Isto, kapetanu fusta 1. VI 1566.

¹⁸¹ ASV, Senato I secreta, Deliberazioni Costantinopoli, R. III, bailu u Carigradu 26. III i 6. V 1566 (četiri pisma).

¹⁸² Б. Храбак, Сенjski ускуци и Дубровник, 88.

на турско пограничје.¹⁸³ У позну јесен у скопи су запленили два бригентина са плененицом из Јеши која је била намењена Венецији, пошто су претходно ухватили две друге лабе; плен је одвучен у Сењ, Бакар и у друге каштеле, где је преко царског двора требало приморати локалне функционере да врате утрабљено.¹⁸⁴

Млетачке власти су пазиле и на своје поданике да не успостављају везе са упадачима. Почетком маја 1566. главни провидур у Задру, по тражењу Синђорије, објаннио је проглас против јатаковања ускокима, подстичући мебусобно ухочење и потказивање грађана.¹⁸⁵ Предвиђени су и конкретни кораци да се онемогући преузимање млетачких барка и заплена робе турским држављанима од стране ускока, што је требало да представља полазни услов за добро суседство и мир на турским мебама.¹⁸⁶ Са границе, наиме, стизале су у Цариград оптужбе да млетачки људи иду заједно са ускокима и да плене турске крајеве. Башту је због тога наложено да изјави да су такви млетачки поданици, у ствари, злочинци који су испнани из земље и стављени ван закона, те их млетачке власти убијају кад их затекну у области своје надлежности.¹⁸⁷ Седмог децембра наређено је и гувернадуру галија са осуђеницима да са капетаном фуста мотри на широка речна ушћа, где луপежи најчешће улазе у копно да харају.¹⁸⁸

Због сталних ускочких првала, простор између млетачког Новограда и турских каштела Надиља и Вране већ је био истражијен од сесијног становништва. Турски мартолози нису били бољи од ускока, такође влаха, увек спремни на преступна дела. Власи турски, који су највише страдали, ишли су за ускочким стопама. У зимско доба због доласка влаха са стадима на зимовање у приморје више су упадали и ускоки и мартолози. Ускочки „диржакији пут“ и 1567. је рађије водио Подгорским каналом на мореузину код Поседарја и на Карији и Обровац, него преко Велебита. У исто време, на млетачкој територији било је и даље, уз све претње и кажњавања, појединачца који су били спремни да се повезују са ускокима и да учествују у подели плене. Штавише, било је очигледно и најодговорнијим начелницима млетачке управе у Задру да су млетачки коњаници мање били спремни да следе ускоке него мартолозе и Турке. Ипак, коњица је била најпогоднија за борбу против врло покретљивих ускока и турских влаха под оружјем. Једно одељење од 50 атлија било је смештено у Земунику да брани пристаз Задру, а друго је стационирано у Новограду због честих збрка у сектору Карија и Обровца и услед даљег проридања и у Банадег.¹⁸⁹ Друго основно средство у борби против ускока као гусара

¹⁸³ Ј. Јелић, Ускоки и уроте, 244.

¹⁸⁴ ASV, Senato I secreta, Deliberazioni, R. LXXIV, poslaniku kod cara 7. XII 1566.

¹⁸⁵ Г. Станојевић, Сењски ускоки, 59—60.

¹⁸⁶ HAZD, Ducali e terminazioni III, 136'—7 od 16. VI 1566.

¹⁸⁷ ASV, Senato I secreta, Deliberazioni Costantinopoli, R. III, bailu Sorancu u Carigrad 21. VI 1566.

¹⁸⁸ ASV, Senato I secreta, Deliberazioni, R. LXXIV, guvernaduru galija osudnika 7. XII 1566.

¹⁸⁹ CRV III, 190—95, Djovani Močenigo, glavni providur u Dalmaciji, relaciјom predstavljenом 3. III 1567.

били су тврђаве на морској обали. Једна таква подигнута је код Ражаница.¹⁹⁰

У првој десетини јануара 1567. у Венецију је стигао Ибрахим-беј, турски изасланик у ствари ускока. Он је позвао Републику да као хришћанска сила утиче на Аустрију да борци из Сења и са Ријеке више не упадају у суттанове земље плена ради, јер није билоовољно да млетачке снаге ужавате покојег уљеза; објаснио је да је у таквим условима нормално да се мусимани наоружавају и излазе на море; није, међутим, природно да млетачке власти кад ужавате те левене држе људе у задарским тамништвима под оковима, као што је неправедно што се добра мусимана, кад би се отела од ускока, не враћају власницима него деле Млечанима.¹⁹¹ Таква скватна Порте присилила су Синђорију да са свом озбиљношћу приђе ускочком питању. Наредила је и фустама у пролазу да првше спражарску улогу, а два нова бригентина су утвђена у опасне зоне. Капетану фуста је наложено да буде чешће у каналу под Велебитом. На царској курији је тражено да се ускоки кажњавају. Капетан фуста имао је налог да се остави координација са турским бродовима на стражи у Неретви, како би ускоки били успешно гоњени на свом јужном правцу дејствовања. За плест до осам ускочких старешина распоришана је уџења, тако да би њихова глава била откупљивана по 200 дуката.¹⁹² Руководиоцима у Задру је поручено да се сва средства употребе да се на млетачкој територији искорене ускоки, уз примену и блокаде ускочких места како би остали без хране. Требало је најстроже казнити и властите поданнике који не само што би помагали уљезе, него не би вљано извршавали наредбе власти, посебно кад је реч о старешинама лига и судијама пособа.¹⁹³

Године 1567. ускоки су, наводно, закључили с Турцима осмогодишње примирје.¹⁹⁴ То би указивало да су ускоки главну своју делатност пренели на морска пространства и да су се оријентисали на класично гусарство, чиме су више биле погодене хришћанске поморске републике и бродови као Венеција, Дубровник и Анкона. У априлу они су запленили два брода, од којих је на једном било робе многих кљетвеника немачког цара. Два месеца касније ускоки су отели једну млетачку фрегату и на њој нашли 2.000 талера, који је новац слат у Цариград.¹⁹⁵ Кад се најукала лађа котарског каштелана код Задра, ускоки су се одмах нашли на месту удеца да би насиљно испразнили и олакшали стање брода.¹⁹⁶ Млетачки капетан је једне ноћи код Новограда, мислећи да је најшао на ускочке барке, целе ноћи из топова и

¹⁹⁰ C. F. Bianchi, *Zara cristiana II*, Zara 1879, 279.

¹⁹¹ ASV, Esposizioni principi, Collegio, R. I, f. 115—7 od 11. I 1566 m. v.

¹⁹² ASV, Senato I secreto, Deliberazioni, R. LXXIV, 1. III 1567 (kapetanu fusta), 5. IV (poslaniku kod cara), 21. VI 1567 (kapetanu fusta), 21. VI (kapetanu Jadra).

¹⁹³ ASV, Senato I, Mar, R. XXXVIII, 20. I 1566 m. v. (zadarskim rektorima i glavnom providuru Dalmacije), 6. V (sistema).

¹⁹⁴ S. Ljubić, *Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske 2*, Rijeka 1869, 150 i 159.

¹⁹⁵ Mon. usc. I, 1—2; B. Poparić, *Povijest senjskih uskoka*, Zagreb 1936, 34.

¹⁹⁶ B. Винавер, нај. дело, 61.

пушака пушао на две лађице које су се повукле према обали, настављајући са пушкарањем; кад је свануло, на млетачкој фусли, на којој је било рањених, установили су да се у мраку нису борили против Сењана, него против Турака и мартолоза из Обровца; капетан се извештио, али је барке, под претњом топова, повратио до ушћа Зрмање и поручио им да се сигурно врате у матичну луку.¹⁹⁷

Година 1568. била је мирна. Део робе рекупериран је од ускока и дат је налог хварском кнезу да је врати,¹⁹⁸ вероватно у Неретву. Организован је и састанак синђика (инспектора) Далмације са суседним санџак-бегом; санџак-бег је требао да прими стпо дуката дара а вешти људи око њега, преко којих је рабено — двеста.¹⁹⁹

У лето 1569. млетачки башт је био непријатно изненаден кад је један ускок саслушаван на Порти те је изјавио да је Задранин и дао изјаву којом је теретио млетачке оргane власти у Далмацији; рекао је да функционери у далматинском средишту знају за ускочко хаджуковање у коме учествују и њихови поданици; баштов драгоман је дозволио да је реч о Задранину, али је претпоставио да је реч о изнаннику, објашњавајући тиме његов непријатељски став према Млечанима.²⁰⁰

Осамнаестога новембра исте године, у први јесенњи мрак, кад је једна лађица из Венеције ушла у неку драгу оток Силбе, опколиле су је две сенске барке са око 60 људи; десеторица су прешла на брод који је носио двојек по рачуну ерара за Хвар, те су одузели пексимит, рекавши да је св. Марко богат, да је пун паре а они су сиромашни људи.²⁰¹

II. ТУРОКИ ГРАНИЧАРИ КАО ПЛАЧКАШИ И КОЛОНИСТИ

Својим продорима у северну Далмацију још од друге деценије XV века и у склопу турско-млетачких ратова (1499—1503, 1537—1540), Турци су са својим наоружаним и организованим власима-мартолозима вршили веома снажан притисак, ликвидирали су угарско-хрватски посед у тим крајевима („Банадег“), а млетачки посед овлаши на узан појас земље уз море. Од 280 села задарског окружја, године 1541. само је 19 било под млетачком влашћу. То жестоко суседство Турака и у миру и у рату до 1540. од те године заменили су ускочи својим упадима, док се турска најесда преселила у Панонију. Турски препади мирнодојског типа наносили су страдања сеоском живљу, али су од њих триели и градови, јер су угрожавали изворе хране са варошким атара и у довоzu. Сињорија није била вољна да држи велике гарнизоне по градовима, тако да се задарска посада 1540. састојала од 80 пешака у цитадели, а нешто касније и од 140—50 коњаника којима је

¹⁹⁷ ASV, Senato I secreta, Deliberazioni Costantinopoli, R. III, 5. VIII 1567. bailu u Carigradu.

¹⁹⁸ Isto, 4. II 1567 m..., knezu i providuru Hvara.

¹⁹⁹ ASV, Senato I secreta, Deliberazioni, R. LXXV, 1568.

²⁰⁰ ASV, Senato III secreta, Dispacci degli ambasciatori al Senato, Dispacci di Costantinopoli, filza IX (1569—70), Markantonio Barbaro 5. VIII 1569.

²⁰¹ HAZd, Atti del conte di Zara, Ettore Tron (1569—70), unico, fol. 475—6' od 18. XI 1569 (sastušanje dva člana posade broda i jednog putnika).

стављено у дужност да крстаре између Вране, Надина и Новиграда. Приликом потписивања мировног уговора Турци су, према млетачкој тези, обећали да ће вратити Врану и Надин, али наводно обећање није извршили.¹

Поред ускока, и мартолози су већ 1541—42. упадали као лупежи, нарочито из Надина и Вране, и у правцу Новиграда.² Трећег маја 12 турских коњаника прокрстарило је млетачким граничним подручјем изнад Новиграда; у месту Долац, две миље од поменутог каштела, одвели су четири девачка и четири девојчице, ранили су два човека и причинили разните штете; управници Задра су тога ради писмено протестовали диздарима Обровца и Острвице.³ Почетком 1544. турске чете су напале околину Задра.⁴ Следеће године сам босански санџак-бег је преко Надина запетао пред Задар.⁵ Маја 1546, у исто време кад је Портин чауш саопштио у Венецији султанову жељу да се Турској уступи каштел Велим, 80 Турака изашло је из Обровца у ускочком оделту и на три барке, те су пљачкали острва Паг, Раб и Крк, отеравши млетачке људе, стоку и преузеуши једну барку; на захтев Задра, обровачки диздар је обећао да ће четврориду оточана ослободити.⁶ Априла те године Ферхат склав хватао је млетачке поданике у задарском контаду.⁷ Новембра 1547. мартолози су опленили шибенички котар, прабећи сељане и мараљу;⁸ упад је био одговор на ускочке залете. У то време Млечани су у шибеничком крају од ранијих 150 села држали само 30 насеља.⁹

Мада је у доба пописа села између Скрадина и Книна (после 1540) добијен од кадије и клиског санџак-бега арз из кога се видело да су каиније спорна 33 села млетачка,¹⁰ већ 1545. Турци су претендовали и на 49 села задарског грађанског подручја, и то позивajuћи се управо на мировни уговор из 1540. године.¹¹ У том захтевању посебно је био агресиван надински бешли-ага Дели-Мехмед, наводећи наређења босанског намесника Улам-бега; за Дели-Мехмедом налазили су се скрадински кадија и клиски санџак-бег; Сињорија је на Порти издејствовала наређење том санџак-бегу и кадији Ливна које није подржавало Дели-Мехмедово стајалиште; бешли-ага је затим умањио захтеве на 36 села, у чији је посед желео да уђе. Октобра 1548. о граници према Задру сарајевски кадија Буздокан послала је Диванском савету представку, поново покрећући спор са Задранима а у вези с разгра-

¹ B. Hrabak, *Turske provale i osvajanja na području današnje severne Dalmacije do sredine XVI stoljeća*, Radovi Instituta za hrvatsku povijest 19, Zagreb 1976, 71—98.

² CRV II (1877), relacija Antonija da Mula, zadarskog kneza 1540—42.

³ ASV Senato I secreta, Deliberazioni, R. LXII, 39—40, bailu u Carigradu 18. V 1542.

⁴ B. Винавер, наз. дело, 52, 56.

⁵ P. Ragusa, *Dell'istoria venetiana della guerra di Cipro*, Venezia 1703, 482.

⁶ ASV, Senato I secreta, Deliberazioni, R. LXV, 52' od 22. VI 1546; vid. i: 9. VII 1546.

⁷ Isto, od 6. IV 1546.

⁸ Isto, 179, carigradskom bailu 17. XI 1547.

⁹ Д. Стошић, *Села шибенског котара*, Шибеник 1941, 8.

¹⁰ CRV III (1880), relacija o pitanju šibeničke teritorije.

¹¹ Cr. Tentor, *Saggio sulla storia civile, politica, ecclesiastica e sulla corografia e topografia degli stati della Repubblica di Venezia*, t. IX, Venezia 1787, 225.

ничењем територије између Надина и Вране. Јула 1550. опет је набачено на ниво међудржавних односа питање тог разграничења; тада је захтев стилизован на 44 насеља на хрватској граници која су од стране Турака називана „Читлук“ (села су имала да постану функционерско добро!). Те распре су се завршиле концем педесетих година кад је Млечанима враћено село Бичина (марта 1559) од стране клиског санџак-бега Ферхада.¹¹ Било је очевидно да Турци желе да се приматну морском обали како би се на широком воденом простору лакше ухватили у коштац са сењским укоцима,¹² који су изврсно знали да искористе тренутак изненађења и да Турке нападају са млетачког простора, где их ови нису смели гонити ни дочекати.

У позну јесен 1550. неки Мехмед Турчин, заповедник турских коњаника на граници, наneo је штете млетачким држављанима, те су задарски руководиоци тражили да Република интервенише код клиског санџак-бега да се пусте двојица ухваћених сељака које је собом повео Чернез војвода приликом провале на млетачко подручје; то је било у време кад су се укоци у знатном броју, са седам барки, искрцали испод Вране и пошли ка Велиму, где су ухватили неке султанове поданнике и стоку.¹³ У наредним годинама у опустошеној задарској окolini доведено је 1.000 породица турских влаха, који су децензију радије пребачени у Истру.¹⁴ Наконе, кад су неки власи (1540) напустили туроку земљу и затражили да буду насељени код Биограда, млетачке власти су их примиле, али их нису задржале код Биограда да се пре мањима не би заробили њихови ранији господари Турци, него су их превезле у Истру, где су Млечани имали потребу за радном снагом код оправки неких тврђава.¹⁵ Власи које су Турци насељили код Нина и места Учитељ (Ислам?) били су православне вере и још искључиво сточари, који су живели од стоке и пљачке; хранили су се млеком и сиром, били су прљави и замазани, али покретни и активни; плазили су се ускоком и још само млетачка коњица је могла да их сужбија.¹⁶ Власи који су долазили по со у Шибеник караванима (често са 500—600 коња), или да мељу жито, били су куптивисани.¹⁷ Организовани као пљачкашки одреди, мартолози, били су ромци који су одвојили чељад из млетачких села и продавали је дубље у Турској.¹⁸ У таквим условима потгранични инциденти су трајали и даље. Синдик Бустињани у свом итinerару (1553) забележио је да се код Надина, на да-

¹¹ ASV, Senato I secreta, Deliberazioni, R. LXIX, 137—8 od 11. V 1555; Naučna biblioteka u Zadru, Manoscritti, № 7527/II (31/II), Gregorio Stratico, Varie regolazioni di confini in Dalmazia, foll. 1—3, 3—4, 4—5, 6—9, 10.

¹² A. Morosini, *Degl'istorici delle cose veneziane, i quali hano scritto per pubblico decreto, t. v.*, Venezia 1719, 624 (година 1546).

¹³ ASV, Senato I secreta, Deliberazioni, R. LXVII, carigradskom bailu 8. I 1552.

¹⁴ CRV III, 52, Paolo Djustinianij, bivši zadarski kapetan (13. II 1553), 18—9 (извештaj o sindikatu u Dalmaciji Antonija Dieda, 1553).

¹⁵ C. F. Bianchi, *Fasti di Zara*, Zara 1888, 75; A. de Benvenuti, *Storia di Zara* dal 1409. a 1797, vol. I, Milano 1944, 112.

¹⁶ CRV II, 253—4 (itinerar Djovanija Batiste Djustinjanija 1553), 196 (isto).

¹⁷ CRV III, 16 (relacija o sindikatu u Dalmaciji Antonija Dieda 1553), 35 (relacija Djovani Batiste Djustinjanija, 1553).

¹⁸ CRV II, 207 i 208 (itinerar Djovani Batiste Djustinjanija, 1553).

љини од 7—8 миља, налазило неколико турских каштела (Корлатовић, Вељковић, Перушић) и да је Надин представљао концентрациону тачку за упаде на млетачко подручје.¹⁹ Пре него што је изручен Турцима на захтев великог везира Рустем-паше, Велим је био предмет пљачке турских мартолоза, те су Шибеничани власници у том селу имали само штете.²⁰

Гонећи ускoke (1557), суседни санџак-бег пратчињио је у селу Св. Филип-Јакоб штете утолико што су његови борци отимали робу коју су могли да употребе; одузете ствари су на захтев Задрана враћене.²¹ Јула 1558. једна скупина мартолоза и влаха, коњаника и пешака, упутила се да плени шибеничку околнину, те је кнез Шибеника морао да предузме мере да склони људе и њихову штету.²² Кад су (1559) ускоки са млетачке територије упадали на турско земљиште код Новиграда и Шибеника, то су чинили и мартолози и други власи по млетачким теренима. Двојицу мартолоза је шибенички кнез дао обесити због извршених злочина а потом је код Новиграда уважен трећи њихов друг.²³ Кратанje у тако великом радијусу указијало би на сасвим професионализован рад таквих мартолоза разбојника по занјимању. Турски власи су пљачкали готово једино као мартолози, тј. припадници турске војне сице а тиме и људи који су напустили производни рад. Мартолози су готово у стопу пратили ускoke и показивали исте тактичке манире и исту склоност ка отимачини. Због њиховог узајамног прегађања, нека места нису била безбедна, као Тинь, Камињани и Цернице, али и Порседарје, Риманићи, Нин, Полешник и Речице, насеља која нису имала већи стратешки значај. Можда и зато што су харања мартолоза непосредније погађала млетачке атаре, млетачка коњица је показивала већу спремност да гони мартолозе него ускoke.²⁴ Можда због јачања влашког живља у Буковици и Котарима, Турци су 22. маја 1560. порушили село Црно. Земунник се у то доба (до 3. августа 1570) налазио у рукама Млечана.²⁵

Власи, турска поданица, педесетих година су већ потпуно посели и обрађивали 32 (односно 33) села шибеничког краја. Контроверза са Портом је настала зато јер су власи били уписаны у пописне дефтере, те је земљу коју су они обрађивали Порта сматрала својом, мада су на њој насељеници били само закупници а не власници. Почетком 1557. на шибеничке међе пристоје је каџија Буџокан, за кога је већу учинио клишки санџак-бег. Пондитињи каџија је пристао да за 300 дуката састави такав арз Порти којим ће се установити да земља заиста припада Млетачкој Републици и да земља са селима треба да јој се ефективно преда. Морлаци су давали 20% произведеног жита и ма-

¹⁹ Isto, 42—3.

²⁰ CRV III, 14, relacija Antonija Dieda, 1553.

²¹ Isto, 102, relacija Antonija Mikiela, savetnika-sudije u Zadru, predstavljena 13. VII 1557.

²² ASV, Senato I secreta, Deliberazioni, R. LXXI, knezu-kapetanu Šibenika 16. VIII 1558.

²³ CRV III, 145, relacija Fabija da Kanale, bivšeg kapetana fusta protiv uskoka, predstavljena 12. XII 1559.

²⁴ Isto, 191, 192, relacija Dj. Močeniga, glavnog providura konjice u Dalmaciji, predstavljena 3. III 1562.

²⁵ I. Andrović, *Po Ravnim Kotarima i kršnoj Bukovici*, Zadar 1907, 23, 29.

да су необрадиве површине привели култури, и даље су се бавили и сточарством. Тезу о њима као закупницима-страним поданицима на млетачком подручју и земљи широј је и Марко Кавали, байл у Цариграду 1560. Исте године, поред једног шибеничког племића који је бранио ствар старих феудалних породица и млетачке владе, као представник 33 влашка села пошао је у Цариград капетан Михаило Лучић. После примњеног Буздокановог арза и након много перипетија, при чему је тешкоће изазивао нарочито Ахмед Челебија, секретар Жаталовића, који је био главни фактор у тој ствари, гађашњи байл у Цариграду Ђоменико Тривизан је исходио један султанов ферман да се ови власци пописани у тој скupini села треба да иселе и да буду насељени на султановој земљи. Ферман је байл послао Синьорији, ова га је проследила у Шибеник, одакле га је донео клијском санџак-бегу калија Буздокан. Жаталовић је био турски емин у Шибенику и од њега су били зависни ови турски држављани из Скрадина, Книна и других места који су долазили у Шибеник; од њега су били зависни и власни-закупници и преко те зависности се и доказивало да су они само обраћавачи на тубој земљи и ван подручја султанове редовне јурисдикције. Малкоч-бег није лако примио такво решење, јер је од насељених влаха остваривао своја хаса-приходе, који би за њега били изгубљени да поменути власци буду насељени непде у турском држави изван његове надлежности.²⁶ Због тога Малкоч-бег није журио са извршавањем налога у ферману, па је цела ствар остала на истом још једну деценију. Порта од такве самосталности у извршењу није примила питање, јер је у крајњој линији и њој ишло у прилог остваривање прихода њених поданника на тубој земљи, која би се преко њих могла и пријовојити. Пописивач у 1568. години, неки Кејван-бег, био је мишљења да је султаново не само колонизовано становништво између шест кула према Задру, него да преко ратара и ратарева земља припада истом господару, тј. падишаху; исто је мишљење делио и клијски санџак-бег Синан.²⁷ Тако се поново поставило питање установљавања нових граница, јер се насељавањем влаха ширила и турска држава.

У време тога пописа млетачки експерти су установили да су спајаји насељавали влахе на шибеничко подручје и уводили их у посед напуштених млетачких села још 1500. године, тј. у рату. Ту су власци затечени за време првог пописа раје у суседству, те су као житељи поменути села ушли у пописне дефтере. Млечани су од овог поседања начинили питање на Порти, те је ова издата наређење босанском санџак-бегу Хусреф-бегу да се споразуме са млетачким преговарачем Пјетром Зеном. Резултат тога споразума састојао се у томе да су власци, по Хусреф-беговом наговору, долазили у Шибеник да се договоре с господарима напуштених парцела и села. Њима су обећали петину урожаја жита и нешто за испашу стоке односно за коришћење воде. О

²⁶ CRV III, 91—2 (relacija Diovantia de Kvarconibus, nekadašnjeg kneza i kapetana Sibenika, predstavljena 1. VII 1557), 239—41 (relacija o stanju na šibeničkoj teritoriji iz 1566—68), 147 (relacija Marka Kavalija, koji je bio bail u Carigradu, 1560).

²⁷ Naučna biblioteka u Zadru, Rukopis G. Stratika, fol. 13.

ним договорима су начињени јавни документи, који су регулисали власничка и закупничка права насељеника. Знајући за та акта, Жаталовић је и могао тражити да се поменути власци подвргну делокругу његове надлежности. После турског освојења Скрадина и Книна, односно након ликвидације угарско-хрватског подручја у суседству, кад је дошло до масовног насељавања влаха на тој територији која је постала султанова, Шибеничани су захтевали од Синьорије да се њихови закупци влачи удаље из шибеничког котара, да не би настала политичка нивелација са стањем у Банадегу.²⁸ Тако су власци и Млечани и Турци служили као средство за политичко поткусурирање. Да не би имала проблема око граничне линије због могућег насељавања турских влаха, Република је пред нови рат с Турцима (1570) настојала да на опустошено терене задарске републике поврати своје влахе из Истре, оне исте које је као добегле турске влахе 1539. преселила у Истру.²⁹ Власци који су бежали из турских покрајина смештани су у Истри и године 1546. и 1558., да се због њих Република не би скорила са Турцима, којима би они били трп у очима у уском копненом појасу млетачке Далмације као побегли порески обвезници и губитници феудалне ренте. Да би се избегло питање нашлаге харачких обавеза, неке влашке породице које су добеште 1579. венецијанска Фамилија Барбариго насељила је на своје имање у два истарска локалитета.³⁰

Мартолози са некадашње млетачко-хрватске границе, преурушени у ускоке, пустошили су млетачке области. Они су, примерице аугуста 1561, хватали млетачке људе на острву Пагу; на четири барке, у ускочкој одори, чинили су исто зло као и ускоко.³¹ У првој десетини децембра 1566. турске фусте плениле су на задарским отоцима; капетан бразиловски ухватио је таква два Турске и сместио их у задарску тајницу.³² Мартолози су и даље харали млетачка насеља попут ускока, отимајући не само стоку, као ови, него и људе; као и Сенјани, они су своје злочине оправдавали разложима освете и одмазде, али не на рачун могућих кривца ускока, него на уштробу недужних млетачких држављана. Штавише, дивљари и други Турци су почето организовали разбојништво против млетачких сељана и настојали да недела прикажу као ускочка. Мартолозски притисак је ојачао после влашког исељавања у Истру. Због тога је против наоружаних турских влаха, као и против царских ускока, употребљавана коњица из Новограда и она која је пре рата 1537—40. била стационарна у Надину и Врани.³³

Све то није сметало суседним санџак-беговима да се показују као млетачки пријатељи и да од њих захтевају поклоне и указивање ча-

²⁸ ORV III, 239—40, relacija o stanju na šibeničkoj teritoriji 1566—68.

²⁹ Senato Mar: *Cose dell'Istria. Atti e memorie della Società istriana di archeologio e storia patria*, vol. IX, Parenco 1894, 365—8.

³⁰ Lago, *Memorie sulla Dalmazia*, vol. I, Venezia 1869, 436; C. F. Bianchi, *Fusci*, 75, 82.

³¹ ASV, Senato I secreta, Deliberazioni Costantinopoli, R. II. bailu u Carigradu 29. IX 1561.

³² ASV, Capi del Consiglio dei Dieci. Lettere di rettori e altre cariche, busta 283, Paolo Gritti knez, Andrea Kontarini, kapetan, i Djovani Močenigo, glavni providur konjice u Dalmaciji, iz Zadra 11. XII 1566.

³³ CRV III, 191, 192, 196, 190, relacija Djovani Močeniga, bivšeg glavnog providura dalmatinske konjice, predstavljena 3. III 1567.

сти. На састанку у Надину (у првој половини 1568), уобичајеном за сваког новог клисског санджак-бега, којом би приликом био дариван од задарских грађана, намесник у суседству је четворици чланова задарске дегутације саопштио да је примио наредбу да за борбу против ускоку подигне две куле, једну у самом Карину, а другу у комшијуку, с тим да у каринском каналу („речици“) држи четири фусте; главни провадур у Задру био је мишљења да су фусте поменуте зато да би Млечани стално држали бар једну брезотловску у водама Новограда и Карина. Помен фуста испак није био неважан и наиван, јер још ни маја 1562. клиски санджак-бег, по ранијој датој речи, није спа-лио обровачке бродице, него су оне биле у води изнад постаје „Млини“.³⁴

Због јачања снаге обровачких Турака и њиховог поновног труда да фустама плене обале млетачких поседа у северној Далмацији, Сињорија је (јуна 1569) наложила капетану Јадрана да се Турцима не уступају на рад бродоградитељски мајстори; поменут је захтев назора херцеговачког санджак-бега за калафате, марантоне и друге занатлије као и за стручњаке за фабрикацију пет фусти у Обровцу, који би били у надлежности тамошњег диздара; слично је тражено и од Дубровчана, о чему се могао јубавестити преко изaslаника.³⁵

ЗАКЉУЧАК

Време између закљученог мира 1540. и објављеног рата 1570. било је доба кулминације експанзије Османлија у Панонији и на Средоземљу. У северној Далмацији, подаље од главних попришта и праваца акције, владала је осека турске најезде, те су ускоци са Хрватским приморјем преузели иницијативу у погледу војних делатности. Крајишка пљачкашка дејства, карактеристична за пограничне делове свих исламских држава тога времена, постојала су и према уском млетачком појасу у северној Далмацији и према суседним острвима. Мир од 2. октобра 1540. није успоставио стање мировања на турско-млетачким мебама. Упади Турака и мартолоза били су чешћи 1541—47. и 1557—59. Мартолози су се све више претварали у професионалне разбојнике на тубој територији. Њих су у том смислу подстицали па и организовали диздари суседних каштеља. Од турских упада непосредно су страдала села а посредно грађани, чије је снабдевање постало угрожено. Мартолози су пленили стоку и млетачке сељаке, које су као сужње продавали у Турској. Слично њима, ускоци су пљачкали стоку, турске поданике (које су продавали трговцима за Англију), али и караване влаха и других који су комуницирали са Шибеником због довоза жита и другог еспата и одвоза соли и мануфактурних израђевина.

Ускочка ревност ретко се изражавала упадима преко Велебита, пошто су се радије користили комбинованим мороко-когненим пу-

³⁴ А—САНУ, Заоставштина Ј. Томића, бр. 8711—XVII/a—104 (14. I 1567 м. в.) а—103 (2. V 1562).

³⁵ ASV, Senato I secreta, Deliberazioni, R. LXXVI, капетану Јадрана 8. VI 1569.

тем за улазак у турску земљу, али увек преко неутралног млетачког терена, како би остварили ефекат изненадења и осигурали одступницу. Операције великолепног стила почеле су већ 1542. Користили су широка ушћа реке Зрмање (према Карину, Обровцу и тзв. Банадегу) и Крке (у шибенички крај и према Врани и Надину). Опустошено Кожуолово поље и напуштена села задарског и шибеничког краја олакшавала су наступање и ускоца и мартолоза. За гоњење и једних и других Млечани су образовали сеоске лиге и судијске посебе, подизали утврђења, држали коњицу а на обалама поставили стражарске фусте и флотиле наоружаних барки плитког газа, слично ускочким брацерама; стално су интервенисали и на Порти (преко баила) и на немачком царском двору (преко посланика). Акције су увебаване у зимско доба кад би влашки катуни довели своја стада близу морске обале на зимовање. И ускоци и мартолози правдали су своје злочине разлозима осете и одмазде. Изазвани од ускоца, Турци су притискивали Млечане да се не залажу доволно за одбрану са морске стране и зато што млетачки поданици помажу ускоце па с њима заједно одлазе у походе и деле плен. Од средине шездесетих година турски притисак је био ове јачи и према Земунику, који је брануо промах Задру. Године 1567, наводно, запојујући су ускоци и Турци осмогодишње примирје, тако да су се и једни и други почели више оријентисати на морска дејства. Док су Велим уредом плодне земље без затезања предали (1545) на захтев Рустем-паше, Млечани су настојали да преузму куповином Врану и Надин (1553). Мало је било година без ускочких залета на колну (1548. и 1549, делом 1556. и 1557, 1559. и 1560, делом 1562. те 1568. и 1569).

На морским пространствима северне Далмације ускоци су ометали пловидбу из Неретве, Дубровника и Албаније (Љеш, Валона) за Венецију и Анкону. Због тога су Дубровчани увели праксу једрења мањих бродова у конвојима до отприлике 1557, кад је нешто попустила ускочка гусарска активност. Својим обровачким фустама (које су деловале и пре, 1527—37) Турци су обновили (1561) пљачкање Пага и других млетачких отока па и лађица у правцу Сења.

Турци су са Млечанима имали спорова и око 33 села која су, као напуштена, власи, вођени спахијама, насељили још у рату 1500. Касније су постали закупници Шибенчана власника земље, но били су пописани а Турци су настојали да преко својих насељеника присвоје туба села. Млечани су 1557. изборили своја власничка права, 1559. им је враћено село Бичина, али су ствари остала по старом све до рата 1570. Таква 44 села требало је (1550) да образују чифтлук, тј. велико лично имање каквог великодостојника. Власи су власницима давали 20% урода жита и нешто за коришћење испаша и вода. За разлику од свих влаха, који су већ прешли на ратарство, православни власи насељени према Нину остали су сточари и бавили се разбојништвом. Власи су постали средство за политичко потпуксуривање Млечана и Турака. Као мартолози, попутно су се у крвавом пљачкашком занату изједначили са сењским ускоцима, такође власима па и из истик крајева.

PLUNDERING OF NORTHERN DALMATIA BY THE USKOKS
AND THE TURKS FROM 1540 UNTIL 1570

by

Dr Bogumil Hrabak

Summary

The Ottoman expansion into Pannonia and the Mediterranean culminated during the period between the peace treaty of 1540 and the declaration of war of 1570. Since the Turkish invasion was on the wane in northern Dalmatia, as it was further from the main battlegrounds, the Uskoks from the Croatian coast took the initiative in military activities. Raids, carried out by the Kraishniks, were characteristic of border regions of all Islamic countries in earlier times, but now they were extended to a narrow strip of Venetian land in northern Dalmatia and neighbouring islands. The peace treaty of 2nd October, 1540 did not bring any changes to the border area between Turkey and Venice. The Turks and Martoloses raided this region more often from 1541 to 1547 and from 1557 to 1559. Martoloses were turning more and more into professional marauders on a foreign territory. They were instigated to take this course and were even organized by dizzards of the neighbouring castles. The villages suffered directly from the Turkish raids and townspeople suffered indirectly as their sources of supply were in danger. Martoloses seized cattle, took Venetian peasants away and sold them as slaves in Turkey. Similarly, the Uskoks seized cattle, took away Turkish subjects and sold them to merchants for Apulia. They also ambushed and robbed Vlach and other caravans, that traded in Šibenik bringing wheat and other commodities and taking salt and handicrafts.

In harrying the Turks, the Uskoks rarely used the rout over Velebit. They preferred the combined rout by land and sea, but always across the neutral Venetian soil, in order to achieve the element of surprise and shield the rout of retreat. They started raiding activities on a larger scale in 1542, using the wide estuary of the river Zrmanja (towards Karin, Obrovac and so-called Banadeg) and the river Krka (into the region around Šibenik). As Kozulovo Polje was laid waste and the villages in the region of Zadar and Šibenik were deserted, advances of both the Uskoks and Martoloses were made easier. In order to pursue them the Venetians formed village leagues, built fortifications, kept cavalry and they also kept a flotilla of armed vessels of shallow draught, which were similar to the Uskoks' special light boats; they kept appealing to the Sublime Porte and to the German Court. The raids increased in winter time because the Vlach would take their flocks nearer to the coast, to their wintering quarters. Both the Uskoks and the Martoloses justified their atrocities as the acts of revenge and avengement. Provoked by the Uskoks, the Turks tried to pressurize the Venetians into intensifying the defence on the sea and preventing their subjects from helping and even joining the Uskoks in their exploits. From the mid-60s the Turks escalated their pressure towards Zemunick which safeguarded the approach to Zadar. In 1567 the Turks and the Uskoks, allegedly made an armistice lasting eight years so that both could turn to sea warfare. As Rusmet Pasha demanded Velim. The Venetians surrendered it without much resistance but at the same time they tried to take over Vran and Nedim (1553) by purchase. There were few years without the Uskos' raids (in 1548 and 1549, partly in 1556 and 1557, in 1559 ad 1560, partly in 1562, in 1568 and 1569).

On the northern Dalmatian Sea, the Uskoks intercepted ships on their way from the river Neretva, Dubrovnik and Albania to Venice and Ancona. Because of that Dubrovnik introduced the practice of sailing in convoys until 1557 when the Uskoks' piratical activities started to decrease. In 1561 the Turks renewed harryings of the island of Pag and other Venetian islands in their fast vessels, but they even attacked ships sailing towards Senj.

The Turks had disputes with the Venetians over 33 villages. The Vlachs settled there during the war of 1500 because the villages were deserted. Later they became the tenants of the land owners from Šibenik, they were registered and the Turks tried to take the possession of the villages through their settlers. In

1557 the Venetians succeeded in realizing their right of ownership and the village of Bicina was returned to them in 1559, but the things remained more or less the same until the war of 1570. The Vlachs gave owners 20% of their crops as well as something for the use of pasture and water. In contrast to these Vlachs who started tilling the soil, the Vlachs living in the direction of Nin remained cattle breeder and marauders. The Vlachs served as a political substitute to the Turks and the Venetians. They were called Martoloses and in plunder they were on a level with the Uskoks from Senj (also Vlachs).